
LA PRIMERA FASE DE LA INTERVENCIÓ ROMANA A LA PENÍNSULA IBÈRICA

TREBALL FINAL DE GRAU

FACULTAT DE LLETRES. GRAU EN HISTÒRIA

GERARD RODRÍGUEZ VENTÓS

2016

UNIVERSITAT DE GIRONA
Dirigit pel Dr. Josep Burch i Rius.

AGRAÏMENTS.

Aquest treball s'ha realitzat gràcies a la dedicació, coneixement i guia de dues persones en particular, el Doctor Josep Burch i l'Antoni Ñaco. Podríem dir, entre moltes altres coses, que la dedicació absoluta i la proximitat amb l'alumnat és el que els caracteritza. Ambdós, sempre han estat predisposats a atendre i resoldre tots els meus dubtes i a donar-me consells, que han estat ben rebuts i afegits en aquest treball. Agrair sobretot al Josep Burch la seva calma en els moments de més nerviosisme i al Toni l'extensa bibliografia que m'ha aportat, que, com és d'imaginar, supera tots els límits d'aquest treball.

ÍNDIX.

1.	Introducció. Objectius, metodologia i estructura del treball.	4
2.	El món ibèric preromà. L'Ibèric Ple (400 – 200 AC).	6
3.	El debat sobre la naturalesa de l'imperialisme romà.	8
3.1	Etimologia del concepte <i>imperialisme</i> romà.	8
3.2	Origen de l'Imperialisme romà.	10
3.3	La naturalesa de l'Imperialisme romà.	12
4.	Activitat bèl·lica, conquesta i domini de la Península (218 a.C. – 195 a.C.).	21
4.1	La Segona Guerra Púnica a Hispània (218-202 a. C.).	21
4.1.1	L'avantsala del conflicte.	22
4.1.2	La ciutat d'Arse/Sagunt.	25
4.1.3	El setge de la ciutat.	28
4.1.4	L'arribada de Roma.	29
4.1.5	Escipió l'africà.	31
4.1.6	Els ibers durant la segona Guerra Púnica.	33
4.2	Control polític i administratiu d'Hispània (218 – 195 a.C.).	35
4.2.1	El debat sobre la permanència a Hispània.	36
4.2.2	La conquesta militar i el control del territori.	38
4.2.3	Les revoltes indígenes (205-195 a.C.).	41
4.2.4	Els privati cum imperio (206 – 198 a.C.).	42
4.2.4.1	Govern i administració del territori: els Escipions en el control d'Hispània.	42
4.2.5	Les províncies a Hispània: Ulterior i Citerior (198 AC).	46
4.2.5.1	Motius per a la creació de Citerior i Ulterior.	46
4.2.5.2	Objectiu de les províncies.	48
5.	La Gran revolta de l'any 197 a.C.	51
5.1	Causes.	51
5.2	Cató a Hispània.	52
5.2.1	Preparatiu i inici de la campanya.	52
5.2.2	Època de la campanya catoniana.	54
5.2.3	Els campaments.	54
5.2.4	La batalla d'Empúries.	55

5.2.5 Enderroc de les muralles.	56
5.2.6 Cató a la província Ulterior.	57
5.2.7 Tornada per la Celtibèria.	57
5.2.8 L'obra de Cató a les províncies.	58
5.3 La figura de Cató.	60
6. Conclusions.	62
7. Bibliografia.	65

1. Introducció. Objectius, metodologia i estructura del treball.

A les darreries del segle III a.C. la península Ibèrica es veié trastocada pel conflicte internacional que enfrontà les dues grans potències de la Mediterrània occidental, Roma i Cartago, pel control i l'hegemonia d'aquesta àrea. En aquest context, Hispània va convertir-se en escenari clau per l'esdevenir del conflicte; el control de la zona meridional de la Península per part de Cartago i l'inici de la guerra annibàlica, en ser atacada la ciutat edetana de Sagunt, aliada de Roma, centraren els esforços de la ciutat del Laci a la Península, l'objectiu de la qual era tallar l'enviament de reforços al general cartaginès a Itàlia i prendre possessió de la zona, sostén dels esforços bèl·lics enemics a causa de la seva enorme riquesa. En aquest context, Roma desembarcà a la Península (218 a.C.); si bé és cert que ja hi havia fixat els seus interessos prèviament, com es pot deduir del Tractat de l'Ebre (226 a.C.).

Dotze anys després, es donà per finalitzada la guerra a la Península, amb la completa expulsió de l'enemic cartaginès cap a les costes nord-africanes. No obstant això, a partir d'aquest moment, Roma feu evident la voluntat de quedar-se a Hispània, sense seguir una política planificada en els primers anys de conquesta.

Amb tot, hem de recordar que la península Ibèrica es trobava conformada per un conglomerat de pobles i entitats polítiques de diferent grandària i importància, que es veieren participants involuntaris i secundaris del conflicte; obligats, directament o indirecta, a combatre tant en un bàndol com en l'altre; veient coartada la seva autonomia i, amb el pas dels anys i la voluntat de permanència de Roma, la seva independència.

El principal interès del nostre treball se centra a explicar la primera fase de la intervenció romana a la Península, compresa entre l'inici de la segona Guerra Púnica (218 a.C.) i la posterior sufocació de la Gran revolta per part del cònsol Marc Porci Cató (195 a.C.). Si bé, certament, es pot tractar d'una acotació "irreal" o, en tot cas, limitada, a causa del fet que no es produeixen grans canvis en la planificació política d'actuació i organització de la Península per part de Roma, deixant de banda la regularització de la situació en dues províncies, amb limitades conseqüències, podem dir que finalitza la primera etapa d'intervenció romana en el territori, caracteritzada pel fort caràcter bèl·lic. Així doncs, amb la intervenció de Cató, sembla que la franja litoral ibèrica queda totalment pacificada, traslladant-se el conflicte a l'interior de la Península, amb les conegudes guerres Celtibèriques.

En aquest sentit, hem estructurat en diferents parts el nostre treball per tal de complir amb l'objectiu. Cal fer esment de què no hem afegit un apartat que tracti la història de la

investigació sobre la temàtica aquí estudiada. La raó principal és que el nostre treball en si mateix, és un repàs al debat historiogràfic.

En primer terme, i com és lògic segons el nostre parer, hem elaborat una breu síntesi sobre el món preromà a la Península, explicant les característiques del període Ibèric ple i, en general, de la “cultura ibèrica”; realitat molt heterogènia que es veurà trastocada amb el conflicte i transformada amb la conquesta romana. En segon terme, i molt necessari per entendre la realitat romana, hem estudiat el debat sobre la naturalesa i origen de l'imperialisme romà.

Proseguint, i ja entrant de ple en la temàtica principal d'aquest treball, explicarem la Segona Guerra Púnica a Hispània, el seu impacte en la zona i, també per a Roma. El conflicte va deixar a Roma com a única potència hegemònica a la Mediterrània occidental, capacitada per fer i desfer com li semblés. Òbviament, el fet suposà un gran avantatge per a la potència itàlica però alhora l'obligà a evolucionar en un sentit polític, ja que es trobà amb nous territoris a explotar. Aquest punt lliga amb el següent, Roma escull quedar-se a Hispània i conquerir-la pel seu benefici, però, com veurem, els primers anys es veuen marcats per la incapacitat política, la improvisació i la nul·la planificació de la situació. En conseqüència, l'objectiu aquí és estudiar els primers anys de govern i els comandants enviats a Hispània, en qualitat de *privati cum Imperio*. Per altra banda, a partir del 198 .C., es regularitza la situació amb la creació de dues províncies sota el control de dos magistrats, correspon a aquest apartat analitzar les causes i les conseqüències d'aquesta decisió.

Com hem avançat més amunt, el treball acaba amb la Gran revolta del 197 a.C, provocada per les exaccions dels diferents governants, i la consegüent sufocació de Roma amb l'enviament d'un dels dos còsols de l'any 195 a.C., Marc Porci Cató. Com sabem, Cató no obra una nova etapa a la península Ibèrica, però sí que accentua l'actitud annexionista en la forma en la qual aconsegueix la pacificació de les dues províncies. Analitzarem les causes i conseqüències de la dita revolta i la figura del còsol, que ha fet vessar molta tinta en la historiografia del món antic.

El treball ha estat purament bibliogràfic. S'ha elaborat a partir del buidatge de diferents fonts documentals per tal de crear una síntesi que expliqués, de la manera més entenedora possible, la primera fase de la intervenció romana a la Península (218 – 195 a.C.). A tall general, s'han afegit fonts arqueològiques en aquells apartats on són de més rellevància. Tanmateix, aquestes juguen un paper secundari en el total de les fonts consultades.

2. El món ibèric preromà. L'Ibèric Ple (400 – 200 AC).

Correspon a aquest apartat realitzar una breu síntesi, a trets generals, de la situació a la Península Ibèrica abans de l'arribada dels romans. En aquest escenari floreixen, de temps ençà, els pobles que anomenem ibers, remetent-nos a les fonts clàssiques, i que ocupen tota la franja litoral del Mediterrani occidental entre el Languedoc i l'Alta Andalusia, endinsant-se en la depressió de l'Ebre, la Meseta Sud i en el Xúquer i el Segura fins a l'Alta Andalusia.

Tot i que denominem a aquest conjunt de pobles "ibers", de manera homogènia, no existeix, al llarg dels segles, cap unió política, ans el contrari, es caracteritza per la presència d'una gran diversitat de pobles que corresponen a unitats polítiques i territorials diferents.¹ Com afirmen Sanmartí i Santacana, no s'ha de deduir que les diferents poblacions que anomenem ibers s'identifiquessin amb aquest epítet, ni tan sols que es veiessin com una unitat ètnica o un grup coherent. En definitiva, el que denominem "cultura ibèrica" és un sistema heterogeni; la suma de manifestacions i produccions materials diferents. Agafis per exemple la producció escultòrica al sud de Sagunt i la seva inexistència al nord d'aquesta ciutat, amb trets més o menys similars. Tanmateix, inequívocament "ibèric" i que ens permet donar cohesió al conjunt és la llengua, comuna a tota al territori denominat estrictament ibèric.

"Hi ha una raó d'ordre lingüístic que permet suposar que darrere l'epítet ibèric hi ha quelcom més que una mera noció geogràfica o territorial. La recerca arqueològica ha permès recuperar un nombre important de documents epigràfics sobre suports que amb tota evidència han estat escrits en una mateixa llengua".²

Aquests pobles interactuaren en un grau menor o major, segons la seva posició respecte del litoral o els cursos fluvials, amb pobles arribats de l'orient, cas dels fenicis o dels grecs, que en part colonitzaren el litoral. És en aquest context que desenvolupen l'escriptura; utilitzada ja abans de la conquesta romana en una extensa àrea geogràfica.

Pel grau de desenvolupament al qual arribaren entre els anys 400 – 200 a.C., s'ha denominat al període com a ibèric Ple. En aquest moment, es produeixen canvis importants que desemboquen en una major capacitat d'administració, amb l'aplicació de tributs, un augment del potencial militar i la transformació de les formes de poder, amb una major concentració d'aquest en cabdillatges.³ L'estructura social estava completament jerarquitzada,

---

¹ Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. p. 29.

² Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. p. 25.

³ Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. p. 60.

amb una aristocràcia predominant, d'entre la qual sorgia un cap prestigiós amb atribucions socials, econòmiques, polítiques i militars.⁴ Aquestes elits es recolzaven en relacions clientelars de naturalesa servil, tot i que no indica necessàriament una pèrdua de llibertat, i pactes interpersonals.⁵

En paral·lel, observem una major jerarquització en el poblament, amb enclaus ben diferenciats per importància econòmica i social, per la grandària i la demografia. Els nuclis de primer ordre, anomenats *oppida*, presenten fortificacions elaborades i de caràcter monumental, no tan sols amb una funció militar o de defensa sinó també de cohesió social. D'aquesta manera, en un mateix nucli, s'observa una diferència clara entre els habitatges, corroborant, així, una jerarquització clara en la societat ibèrica. Alhora, presenten instal·lacions destinades a la transformació, és a dir, indústries, el que es pot traduir en una concentració de la producció especialitzada. Fins i tot, a vegades, trobem encunyacions monetàries. En general, cap d'aquestes característiques es poden explicar sense una organització política i administrativa desenvolupades.⁶

En paral·lel, augmenta el poblament dispers; la persistència de nombrosos assentaments de caràcter aldeà indiquen clarament un important augment de la població, que només es pot explicar per una notable intensificació agrícola. Aquest fet comporta l'augment dels petits assentaments i sitjars, que apareixen de vegades a prop dels grans nuclis urbans, deixant de ser reserves alimentàries per esdevenir "acumulació de capital", sota el control de l'elit i utilitzat pel sosteniment d'aquesta i amb finalitats especulatives.⁷

Un altre aspecte fonamental és el desenvolupament de l'escriptura, lligada a les necessitats d'una economia complexa i d'una burocràcia creixent. Algunes ciutats inclús, abans de l'arribada dels romans, ja encunyaven moneda i, a partir del segle IV a.C., tenien un sistema de mesures ben establert.⁸

---

⁴ Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d'Història i Història de l'art. p. 124.

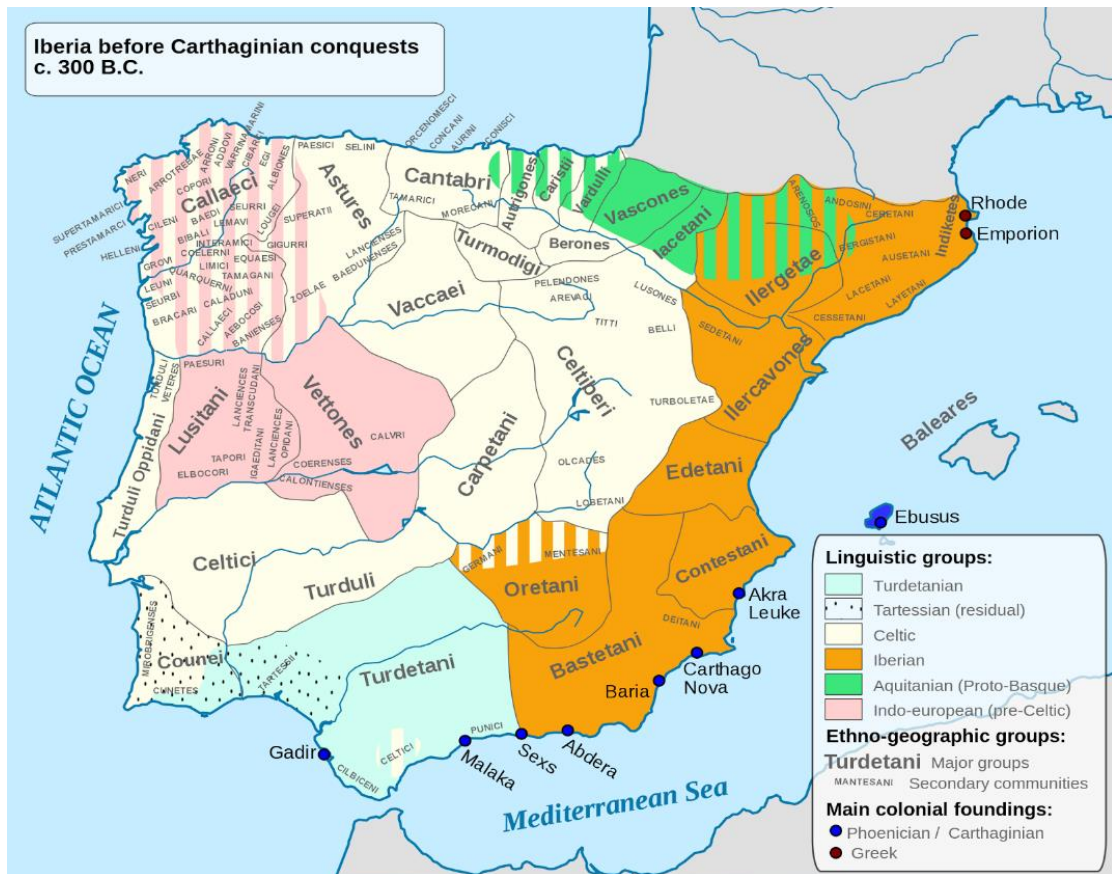
⁵ Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d'Història i Història de l'art. p. 124.

⁶ Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. p. 60.

⁷ Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. p. 68.

⁸ Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. p. 68.

9

3. El debat sobre la naturalesa de l'imperialisme romà.

El debat sobre la naturalesa i l'origen de l'imperialisme romà ha donat com a resultat una extensa bibliografia on es troben múltiples punts de vista confrontats. Avui dia el debat historiogràfic persisteix i preguntes bàsiques com el seu origen o essència segueixen sense rebre una resposta clara.

3.1. Etimologia del concepte *imperialisme* romà.

És perillós utilitzar el terme *imperialisme*, amb el significat atorgat al mot durant la segona meitat del segle XIX, per definir l'expansió romana per la Mediterrània. Per tant, cal clarificar el seu significat original per tal d'evitar caure en anacronismes que dificultin la comprensió dels fets reals. Així mateix, la paraula d'origen llatí pateix una evolució al llarg dels segles.

⁹ El blog del antropòleg inocent. (2013). Los cantabros (IV): Lengua, Sociedad y religion. Escala sense determinar. Recuperat de: http://3.bp.blogspot.com/-5EXoGZplPgk/UVqQHAY1w2I/AAAAAAAAAdk/MmHPx_wli9E/s1600/mapa+hispania+prerromana.png

Amb l'avenç del colonialisme, durant el segle XIX, la paraula agafa un sentit diferent del seu origen i es passa a entendre *imperialisme* com la voluntat d'expansió territorial mitjançant l'ús de la força, amb el propòsit d'una política d'expansió econòmica i política que permet incorporar altres grups de població, territoris o sistemes econòmics¹⁰.

Per Roldán Hervás el primer que s'ha de fer és descartar el concepte leninista d'imperialisme entès com la fase més desenvolupada del capitalisme; amb les connotacions econòmiques i el capital financer. Aquest concepte és impossible d'aplicar en una societat esclavista, segons la terminologia marxista.¹¹

Tanmateix, segons el mateix autor, hem de tenir en compte la definició proposada per Werner, pel que l'imperialisme és la "*disposición consciente y programática de un estado a una política expansiva, basada en causas complejas y no ligada a un objeto determinado, con la meta de la creación y estabilización de un imperio y, por consiguiente, de la dominación de grupos, pueblos y territorios, sometidos, juntamente con sus instituciones, con la tendencia, en caso óptimo, a una dominación universal*".¹²

Ara bé, no sembla que els romans tinguessin una definició clara de la paraula imperialisme, ni tampoc que la busquessin. En general era usat amb dos significats diferents; per una banda, feia referència al poder de la ciutat i per l'altra al que exerceixen els magistrats com a representants del poble.¹³ Per consegüent, li podem atribuir al concepte la capacitat de manar i l'àrea on aquesta capacitat era exercida.¹⁴ Els romans no consideraven que l'imperi es limités en les províncies que controlaven directament i militarment, sinó en tots els llocs on Roma exercia un control i una influència. En definitiva, una hegemonia. Aquesta és la descripció d'imperi que donen els escriptors romans del segle I a. C., cas de Ciceró per posar un exemple. És en aquest segle quan l'imperialisme romà agafa connotacions properes a les

---

¹⁰ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 266.

¹¹ Roldán, J. (1994). *El imperialismo romano: Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 aC)*. Madrid: Síntesis. p. 12.

¹² Roldán, J. (1994). *El imperialismo romano: Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 aC)*. Madrid: Síntesis. p. 12

¹³ Pitillas, E. (2015). *La diplomacia romana de época republicana*. Madrid: Libros Pórtico. p. 16.

¹⁴ Champion, C. B. (2014). El imperialismo romano ¿Bellum lustum o pillaje agresivo?. *Desperta Ferro: Especiales*, 6, 42-49. p. 42.

proposades per Werner; i acaba rebent, en època d'August, la seva sanció jurídica i justificació ideològica.¹⁵

3.2 Origen de l'Imperialisme romà.

L'inici de l'imperialisme romà és una altra de les problemàtiques que planteja la historiografia. Molts autors consideren el seu inici en la fi de la Segona Guerra Púnica, amb la subsegüent conquesta de la Península, i l'inici de l'expansió per orient, amb la Segona Guerra Macedònica. Altres investigadors encara l'emplacen més enrere en el temps; amb l'expansió per la Península itàlica després de les guerres llatines. Ara bé, si entenem el concepte *imperialisme* amb el seguit d'atribucions que li atorga Werner, sembla probable que l'origen de l'expansió comenci el segle III a. C. A favor, observem la primera guerra amb Cartago, la seva intervenció a Sicília en favor dels mamertins o la guerra tarentina, tots tres conflictes per interessos de control i hegemonia sobre àrees externes a la romana.

En suport a aquesta hipòtesi trobem els arguments de Francisco Pina Polo:

*"Su fortaleza indiscutible en Italia había permitido al Estado romano ampliar su expansionismo a la cuenca mediterránea, donde se había encontrado inevitablemente con la otra gran potencia del Mediterráneo central, Cartago, a la que había vencido en los dos grandes conflictos bélicos, denominados guerras Púnicas, en cuyo contexto hay que entender actuaciones claramente imperialistas, tales como la anexión y conversión en provinciae permanentes del Imperio de las islas de Sicilia, Córcega y Cerdeña"*¹⁶

Això no obstant, altres historiadors matisen aquestes postures i desdibuixen els trets imperialistes de les campanyes anteriors al segle II a.C.. El mateix José Roldán afirma:

"sin embargo, si estos momentos cruciales de la historia romana no descartan rasgos imperialistas, también incluyen otros que desdibujan o problematizan su consideración como guerras o impulsos propiamente imperialistas, especialmente por la pluralidad de factores políticos y económicos ligados a su larga extensión temporal que, difícilmente, permiten

---

¹⁵ Roldán, J. (1994). *El imperialismo romano: Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 aC)*. Madrid: Síntesis. p. 12.

¹⁶ Pina Polo, F. (2006). El imperialismo Romano en la primera mitad del siglo II aC. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 27-35. p. 28.

*considerarlos como una política consciente y unitaria desde el punto de vista de nuestra definición de imperialismo”.*¹⁷

En la mateixa línia que José Roldán, trobem historiadors que veuen el punt de partida de l'imperialisme romà en el segle II a.C. amb el setge i la destrucció de Numància (133 a.C.). Fins i tot, alguns el situen en el segle I a.C., amb les conquestes de Pompeu i Cèsar; o en el tombant de la nostra era, amb les campanyes d'August o Trajà.¹⁸ És difícil trobar una època concreta des d'on, a través de la nostra òptica, emplaçar l'origen de les expansions netament imperialistes. Potser caldria enfocar l'estudi a partir dels motius que porten a l'expansió en cada un dels casos, de manera individual, per tal de poder comprendre la seva naturalesa.

A tall de conclusió val a dir que no existeix unanimitat entre els investigadors de l'antiguitat sobre l'origen de l'Imperialisme; ni tan sols, sobre la seva existència. Ara bé, en el cas que atribuïm al concepte les característiques que, des d'una òptica actual, té l'imperialisme, observarem certs atributs en l'imperialisme romà que ens permetran assignar-li un origen, més o menys encertat. Si estudiem la política exterior romana al llarg del segle III a.C. podem observar una clara voluntat expansionista o, si més no, el desig d'imposar una hegemonia o fixar uns interessos fora de la mateixa àrea d'influència i control. En definitiva, som del parer d'atribuir l'origen de l'imperialisme romà al segle III a.C., doncs creiem que gaudim de diferents exemples que il·lustren la voluntat romana d'expandir els seus interessos en àrees que, fins aquell moment, escapaven del seu domini.

Tanmateix, ahora, ens sembla adient quedar-nos amb les conclusions que José Manuel Roldán Hervás n'extreu:

*“Habría que constatar que el imperialismo no es en absoluto identificable con una línea fundamental de la historia romana. Si su existencia en un momento dado de la misma apenas se puede negar, es, en cambio, problemático intentar aislar y determinar el punto concreto de arranque; por este motivo, parece más conveniente sustituir la cuestión abstracta de su origen por la concreta de su formación...”*¹⁹

---

¹⁷ Roldán, J. (1994). *El imperialismo romano: Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 aC)*. Madrid: Síntesis. p. 13.

¹⁸ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 267.

¹⁹ Roldán, J. (1994). *El imperialismo romano: Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 aC)*. Madrid: Síntesis. p. 15.

3.3 La naturalesa de l'Imperialisme romà.

El debat sobre la naturalesa de l'imperialisme romà es indestruïble i inseparable de l'anterior; l'origen està directament relacionat amb les motivacions que empenyen a l'Estat a emprendre una política exterior determinada. Els motius i el seu objectiu final és el que els investigadors busquen clarificar. Les diferents teories es poden classificar en dos grans grups: les motivacions polítiques i socials i, per altra banda, les que accentuen els motius econòmics.

A. Motius polítics i socials.

A.1 Imperialisme defensiu o expansiu.

A.1.1. Defensiu.

La teoria predominant fins fa poques dècades era la presentada per Theodor Mommsen al segle XIX. Aquesta fa referència a un imperialisme defensiu pel qual Roma, sense un pla conscient i regular d'acció, s'hauria vist obligada a conquerir diferents territoris per la seva pròpia seguretat. José Manuel Roldán explica a la perfecció els trets bàsics d'aquest imperialisme interpretant les teories de l'historiador alemany:

*“el estado romano, frente a la filosofía política del mundo oriental helenístico, no conoce ni comprende la noción de equilibrio, sometimiento de una pluralidad de estados al juego cambiante de relaciones diplomáticas, sino que basa su tranquilidad y seguridad en el control o la liquidación del enemigo. Roma habría sometido el Mediterráneo para encontrarse sola y alcanzar así la absoluta seguridad”.*²⁰

Alhora, la hipòtesi de l'imperialisme defensiu sosté que durant gran part del segle II a. C. l'estat romà es va mostrar reticent a annexionar altres territoris. Es posa per exemple la política diplomàtica amb l'orient hel·lenístic durant el segle II a.C., o la no conversió en província del territori nord-africà en finalitzar la III Guerra Púnica. Això no obstant, els factors en què es basa aquesta política de no annexió són diversos i no responen necessàriament a motius defensius; per exemple, la dificultat d'administrar grans territoris, ja que s'haurien d'augmentar les magistratures que podrien provocar el prestigi excessiu d'alguns individus.

Els autors que defensen aquesta hipòtesi basen els seus arguments en la interpretació de les fonts clàssiques del període; cas dels discursos senatorials o, no necessàriament contemporànies, com ara les obres de Titus Livi, Polibi o altres historiadors de l'antiguitat. Si bé és cert que el discurs del megalopolità sol ser més crític, els textos del pataví no presenten

---

²⁰ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 268.

aquest esperit. En general, ambdós, junt amb la resta d'escriptors de l'antiguitat, es mouen pel seu caràcter patriòtic i justifiquen cada decisió de Roma en política exterior. En efecte, els romans defensen la seva actuació al·legant que és per seguretat; justificant les guerres per la defensa de l'estat o dels seus aliats. Suposadament només es declara la guerra quan els interessos vitals de Roma es veuen en perill. En definitiva, entrem en un joc lògic protagonitzat per un estat que busca justificar les seves campanyes per, alhora, mantenir una imatge benvolent i de fidelitat en les relacions internacional; d'aquesta manera, sempre buscava un pretext per a declarar la guerra.

A part de la interpretació de les fonts, o en conseqüències d'aquestes, els investigadors que secunden la hipòtesi de l'imperialisme defensiu es recolzen en l'anomenat *ius fetiale* o llei fecial. Suposadament aquest acte prohibia a Roma combatre en guerres que no fossin justes. Tanmateix, segons Eduardo Pitillas aquesta llei no estaria vigent en les cronologies que tractem, el segle III a.C., quan la guerra es trasllada a major distància de Roma, pel que la seguretat o la defensa no hi tenen sentit. La llei fecial podria haver tingut vigència durant un període concret, quan la guerra es feia amb els pobles veïns. Els *feciales* eren els encarregats de reunir-se amb l'enemic abans d'iniciar les hostilitats i, acompanyada de rituals, oferien a l'adversari unes certes garanties. El fet de compartir els mateixos deus obligava a buscar el seu favor i resultava necessari demostrar que es tractava d'una guerra justa.²¹ L'autor ho explica així:

*“Con anterioridad al siglo III-II a. C. existieron reglas de juego que contemplaban inviables (o poco dignas) ciertas acciones. En cualquier caso parece que los romanos estuvieron preocupados por justificar sus ataques y que ciertos términos (fides y foedus) tuvieron que ver con determinados valores o creencias”.*²²

A.1.2. Expansiu.

Altres investigadors de renom com Francisco Pina Polo es decanten per negar l'imperialisme defensiu, inclús en les guerres de Roma contra els seus veïns: *“en lo que respecta a los primeros tiempos de existencia de Roma, cuando la Urbe luchaba por ocupar un*

---

²¹ Pitillas, E. (2015). *La diplomacia romana de época republicana*. Madrid: Libros Pórtico. p. 24.

²² Pitillas, E. (2015). *La diplomacia romana de época republicana*. Madrid: Libros Pórtico. p. 22.

*lugar destacado en la Italia tirrénica en competencia con otra ciudades latinas y con algunos de sus vecinos, no resulta aceptable la tesis del “imperialismo defensivo.”*²³

La publicació de “*Guerra imperialismo en la Roma republicana, 327-70 a.C.*”, de Williams V. Harris²⁴ aporta una nova lectura i dóna una nova interpretació que contraresta l'imperialisme defensiu de Mommsen. Harris afirma que el Senat, certament, buscava un pretext per a declarar la guerra, al que anomenaven *Bellum iustum* o guerra justa. Ara bé, la declaració d'una “guerra justa” no s'ha de traduir necessàriament com un conflicte defensiu. Harris cita a Ciceró, el qual, en la seva obra *De officiis* afirma que els seus avantpassats no només declaraven la guerra en defensa pròpia sinó també per a constituir un imperi.²⁵ Per tant, cap llei del Senat al·legava que les guerres havien de ser exclusivament defensives. Aquesta voluntat quedava palesa en els rituals de l'estat, on es feien sacrificis a favor de l'expansió de l'imperi. En son exemple clar els rituals de la *lustratio*, realitzats cada cop que l'exèrcit sortia de campanya, i la *suovetaurilia*; ambdós per guanyar-se el favor dels déus. A causa del seu caràcter comunitari, en aquests casos, William V. Harris afirma que l'expansió era un objectiu públic acceptat.

En aquesta línia, trobem exemples ben clars en què el Senat manté una actitud clarament expansionista. És el cas de la península Ibèrica durant la Segona Guerra Púnica. El tractat de l'Ebre firmat amb Asdrúbal el 226 a.C., anterior a la Segona Guerra Púnica, mostren clarament, segons William V. Harris, un interès directe de Roma sobre Hispània. Es tracta, segons l'autor, d'una política atrevida que confronta directament contra els interessos de Cartago. Aquesta no estava destinada a complir una funció defensiva. En paraules del mateix autor, en referència al pacte de Sagunt:

*“La medida entraba más bien en la tradición de establecer contactos con pequeños Estados amistosos, tradición que había tendido a originar o acelerar la guerra, no a evitarla”.*²⁶

---

²³ Pina Polo, F. (2006). El imperialismo Romano en la primera mitad del siglo II aC. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 27-35. p. 27.

²⁴ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 162.

²⁵ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 162.

²⁶ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 192.

De fet, mantenir l'exèrcit a la Península acabada la segona Guerra Púnica fa pensar en quelcom més que mesures defensives. Harris V. Williams conclou:

*“Después del 201 a.C., destruido definitivamente el poder naval de Cartago y seriamente dañado su otro potencial militar, ya no había peligro de que España volviera a ser utilizada como modo de hacer la guerra a Roma, [...]Lo que hacía a España digna de poseerla i afianzarla era sobre todo su riqueza”.*²⁷

Pel que fa a les últimes dècades, han sorgit altres hipòtesis que, si bé contraresten directament amb l'imperialisme defensiu no ho fan amb l'expansiu, però presenten matisos interessant que cal explicar. Un cas concret és “l'enfoc pericèntric”:

*“La idea básica aquí es que a menudo se dan en la periferia condiciones que prácticamente invitan a la intervención de un centro poderoso y a la extensión de su poder. Estas “invitaciones” de la periferia pueden adoptar formas diversas: estados débiles que buscan protección frente a vecinos agresivos; estados débiles en crisis interna, con uno u otro bando pidiendo ayuda a un centro imperial; o estados relativamente fuertes a los que se les va la mano, y que con su agresividad provocan una respuesta de castigo por parte de la metrópoli imperial.”*²⁸

La hipòtesi defensa intervencions per interessos indirectes. La mediació en el conflicte serveix, en teoria, per tornar a l'equilibri inicial, però alhora s'origina un control més o menys directe; en definitiva, s'estableix una hegemonia sobre els estats intervinguts. El cas més il·lustre que trobem a favor d'aquest argument és la intervenció romana en els estats hel·lenístics durant la primera meitat del segle II a. C. El 198 a.C., Roma pactà amb la lliga aquea per acabar amb l'hegemonia macedònica sobre Grècia; és l'origen de la segona Guerra Macedònica. Flamini, enviat com a cònsol i ratificat en aquesta zona fins al 194 a.C., declarà, un cop vençuts els macedonis, la llibertat del poble grec; rebutjant una política de conquesta o de control directe. Això no obstant, Roma passà a jugar una gran influència en la zona i a implantar la seva hegemonia.²⁹

---

²⁷ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 205.

²⁸ Champion, C. B. (2014). El imperialismo romano ¿Bellum lustum o pillaje agresivo?. *Desperta Ferro: Especiales*, 6, 42-49. p. 43.

²⁹ Nicolet, C. (1984). *Roma y la conquista del mundo mediterráneo, 264 – 27 a. de J.C.: La génesis de un imperio*. Barcelona: Editorial Labor, S.A. p. 605-609.

Finalment, trobem la postura “neorealista”, que contempla el naixement dels imperis com el resultat de les condicions interestatals. Avui dia, un dels màxims exponents d’aquesta teoria és Arthur M. Eckstein. Aquesta hipòtesi sosté que en el món hel·lenístic no existien òrgans internacionals que facilitessin les relacions entre els estats per la via diplomàtica. Ans el contrari, es tractava d’un món regit per un sistema anàrquic; on cada un dels estats es procurava el màxim poder i seguretat en un marc general de conflagració. En definitiva, les relacions internacionals en el segle III a.C. trobaven en la guerra la resposta habitual per a la solució de les crisis. Trobem un exemple de l’explicació teòrica en paraules del mateix autor:

*“The Hellenistic world of states was a far cry from the stable and consensual community of states living under a strong ethos of restraint on state behavior envisioned”.*³⁰

El mateix autor explica les característiques de la política internacional del període hel·lenístic i en cita les conseqüències, a saber; una política entre els estats molt difícil:

*“[...]That ferocious competition and warfare were pervasive in the Hellenistic eastern Mediterranean, at all levels of size of states and with regard to all political types of state. We have also seen that the primitiveness of interstate diplomatic procedures continued. And all this created a synergy with cultures of honor, courage, and status [...] that made compromise between states in conflict very difficult.”*³¹

Per descomptat, Roma no es troba apartada d’aquesta dinàmica internacional sinó que entra de ple en aquest joc amb els estats hel·lenístics del període. D’aquesta manera, la ciutat llatina no seria superior a la resta d’estats; ans el contrari es trobaria en equilibri amb la resta de potències mediterrànies, lluitant per l’estabilitat; en un món excessivament militaritzat i anàrquic on la supervivència passaria per l’aniquilació i conquesta de l’altre. En aquest joc, Roma parteix amb l’avantatge de dominar la península Itàlica i disposar d’enormes reserves humanes que li permetrien fer front a conflictes simultanis.

A.2 El motor social: la societat romana en la guerra.

La naturalesa de la societat romana afavoreix una política expansionista. Que avui dia el discurs predominant refusi la guerra no significa que en l’antiguitat se’n tinguls la mateixa

---

³⁰ Eckstein, A. M. (2009). *Mediterranean Anarchy, interstate war, and the rise of Rome*. California: University of California Press. p. 116.

³¹ Eckstein, A. M. (2009). *Mediterranean Anarchy, interstate war, and the rise of Rome*. California: University of California Press. p. 116.

percepció. Avui dia, l'opinió amb més adeptes és aquella que defensa la conducta bel·ligerant del poble romà.

La formació en el sistema tradicional era fonamentalment militar. Tot aristòcrata havia combatut al llarg de la seva vida, i molt probablement en primera línia de combat dirigint soldats com a *tribú militar*. Aquesta bel·ligerància aristocràtica, i, com veurem, ciutadana, era la que fomentava una política de conquesta.³² Podem dir de manera encertada que la guerra era el motor de Roma. El màxim reconeixement arribava a partir de la victòria en combat atorgant-se un triomf al general o magistrat vencedor. Aquesta repercutia considerablement en la carrera del personatge en qüestió, engrandint-se el seu *cursus honorum* i facilitant-ne l'entrada a magistratures majors. L'obtenció del triomf desembocava en el reconeixement dels altres, en l'honor, i, al final, en la consecució de la *laus*, la *gloria* i la *virtus*³³.

William Harris atribueix aquesta naturalesa a l'aristocràcia: *“la gloria contribuía a justificar la posición de los que estaban en el poder, nobiles en su mayoría, y en cierto sentido la fama era realmente la base de la nobilitas. [...] El dinero iba íntimamente ligado a la fama, pues ayudaba a extenderla y a mantenerla, por ejemplo mediante los edificios públicos que se construían con el botín”*.³⁴

L'herència de la gloria, ajudava a mantenir el sistema imperant i estimulava l'esperit de superació per tal d'emular i enorgullir la memòria familiar. La fama de les famílies aristòcrates facilitaven el seu accés als alts càrrecs. És l'ambició d'accedir al poder el que desembocava en l'actitud bel·licosa de la *nobilitas* romana, l'admiració per l'heroisme personal i la destresa en combat.

Per tant, no ens ha d'estranyar una actitud bel·licosa des seus membres, que buscarien la promoció personal o familiar. Consegüentment Francisco Pina Polo afegeix:

“[...] así como la competitividad y espíritu de emulación y superación propios de una aristocracia que basaba su dominio y su jerarquía en la consecución de fama, gloria, existimatio, dignitas y, en definitiva, auctoritas, lo cual fomentaba la búsqueda del triumphus,

---

³² Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 17.

³³ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 17.

³⁴ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 29-30.

el máximo éxito personal en una sociedad en la que la guerra ocupaba un papel permanentemente central".³⁵

Però no totes les campanyes rebien tot el suport de l'oligarquia ni l'orde senatorial:

"el senado mostraba a menudo una gran cautela para evitar demasiados compromisos simultáneos. Pero sabemos que los aristócratas tenían poderosas razones para permitir que las disputas y conflictos de intereses entre Roma y otros estados desembocaran en guerra".³⁶

En segon lloc, deixant de banda l'aristocràcia i centrant-nos en la ciutadania, els òrgans de difusió i *"la explotación política de la fama obtenida en el campo de batalla"*³⁷ provocaven que les campanyes guanyades gaudissin de gran acceptació. Per altra banda, el sistema d'honors s'atribuïa tant als que marxaven al combat com els que es quedaven a casa, el que facilitava l'acceptació de la guerra.

El poble tenia poder en decisions de política exterior. L'assemblea aprovava i rectificava les aliances, els tractats de pau o de guerra amb els altres estats. Certament, existeix una limitació d'aquest òrgan enfront de la decisió del senat. De totes maneres observem en poques ocasions una política contrària a la guerra en l'assemblea. A part, existia un patriotisme fervent en les classes baixes, un sentiment unitari i d'identificació amb la ciutat. A més a més, en la societat romana hi havia una certa mobilitat social. La ciutadania veia en l'exèrcit una oportunitat de promocionar-se i enriquir-se.³⁸

---

³⁵ Pina Polo, F. (2006). El imperialismo Romano en la primera mitad del siglo II aC. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 27-35. p. 27.

³⁶ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 40.

³⁷ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 42.

³⁸ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 42.

B. Mòbils econòmics.

*“A un romano le era casi imposible disociar la expectativa de beneficio de la expectativa de éxito en la guerra y de expansión”.*³⁹

La guerra generava beneficis econòmics arran de l'obtenció de terra, botí, esclaus i rendes o tributs. En el segle IV a.C., durant l'expansió romana per Itàlia, el saqueig i l'aspiració a aconseguir terra per a cultivar eren les característiques principals de la guerra. Allà on s'expandia Roma, cobrava impostos i tributs. Per tant, fer la guerra era exitós per l'estat i podia ser el motor d'algunes campanyes d'expansió.

Pel que fa a l'aristocràcia, tenia motius de sobre per a l'expansió, vistos els beneficis que aquesta li podia aportar:

*“Es indudable que existió en el seno de la sociedad romana, un imperialismo consciente, y al menos en ocasiones, agresivo, motivado por diversas razones, entre las que desempeñaron un papel relevante el afán por obtener recursos económicos suplementarios mediante la explotación de los territorios conquistados”.*⁴⁰

Observem, en molts casos, una política agressiva per part del Senat per tal d'enriquir-se. L'enriquiment individual era important i desitjable i aquest afany d'enriquir-se fomentava una política expansionista. Els magistrats encarregats de dirigir l'exèrcit es quedaven una part important del botí i l'invertien en activitats públiques com la construcció de temples o l'organització de jocs que alhora beneficiaven el seu nom i la seva posició entre l'aristocràcia romana. Per tant, l'enriquiment era fonamental dins el *cursus honorum* de l'aristocràcia romana.

La resta de la ciutadania també es veia beneficiada de l'expansió. Els ciutadans de peu veien l'exèrcit com una oportunitat per a fer fortuna gràcies a l'obtenció de botí o terres. Així mateix, al llarg del segle II a. C. augmenten els latifundis a la península Itàlica en mans dels terratinents i la classe senatorial. Aquestes grans plantacions eren treballades amb mà d'obra esclava que s'aconseguia amb la captura de presoners de guerra. En aquest sentit s'exercia

---

³⁹ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 55.

⁴⁰ Pina Polo, F. (2006). El imperialismo Romano en la primera mitad del siglo II aC. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 27-35. p. 27.

una pressió en favor de les hostilitats i alhora es facilitava que la mà d'obra lliure es transmetés de l'agricultura a l'exèrcit.⁴¹

En l'àmbit particular juguen un paper important els *negotiatores*; aquests apareixen com els grans beneficiats de l'expansió territorial de Roma. La gran demanda de productes i esclaus en facilitava el sorgiment. Els *negotiatores* podien exercir una gran influència sobre la política senatorial, com en el manteniment del port franc de Delos després de l'any 165 a. C. i en la destrucció de Corint del 146 a.C.⁴²

En relació als factors que hem esgrimit, que la guerra era rentable per a l'estat queda palès en diferents exemples. El primer, l'ocupació d'Hispània. La conquesta d'aquesta un cop acabada la Segona Guerra Púnica és la prova de l'interès que Roma tenia a la Península des de temps enrere. Hispània era un escenari rentable, gràcies a la riquesa del seu territori, i el Senat n'era conscient. Les mines del territori peninsular havien estat de gran interès pels pobles indígenes, després per Cartago i finalment per Roma. En el moment de la conquesta de *Cartago Nova* les seves mines produïen 25.000 dracmes diaris. Per altra banda, la conquesta del territori permetia el cobrament d'indemnitzacions de guerra i tributs que al final d'any, junt amb les províncies de Còrsega i Sicília significaven la major part dels 200 milions anuals que ingressava l'Estat.⁴³

En la República romana la guerra funcionava com a dinàmica fiscal autosostenible. En la seva expansió pel mediterrani les institucions romanes es veien incapaces de planificar contribucions permanents; en aquest sentit l'expropiació dels recursos en la conquesta es convertia en el finançament del conflicte.⁴⁴ Si la guerra es finançava per si mateixa, costa de creure que el Senat no veies amb bons ulls l'expansió de l'imperi. Als pobles vençuts se'ls imposava una economia de guerra. Rebien la categoria jurídica de *dediticii*, poble sotmès obligat a pagar una contribució de guerra.⁴⁵

---

⁴¹ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 97.

⁴² Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 97.

⁴³ Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España. p. 68.

⁴⁴ Ñaco, T. (2010). La presión fiscal romana durante las primeras décadas de la conquista de Hispania (218-171 aC): un modelo a debate. *Studia Historica: Historia Antigua*, 17, 321-369. p. 333.

⁴⁵ Ñaco, T. (2010). La presión fiscal romana durante las primeras décadas de la conquista de Hispania (218-171 aC): un modelo a debate. *Studia Historica: Historia Antigua*, 17, 321-369. p. 333.

A tot això cal afegir que cada un dels motius per si sols és incomplet o incompreensible. No es pot descartar cap d'ells i sembla lògic pensar en una confluència de tots els factors. Eduardo Pitillas conclou que l'imperialisme romà fou oportunista i pragmàtic, en cap moment defensiu o amb una voluntat expansionista clara. *“Las circunstancias geopolíticas hicieron de aquél expansionismo un principio sociocultural profundamente arraigado en la sociedad romana y en algunos de sus protagonistas principales como la familia de los Escipiones, producto también de aquel momento. [...] Fama, gloria i botín no están en modo alguno reñidos sino que forman un complemento perfecto y vienen a cumplir el deseo, muy humano, de promoción social”*.⁴⁶

4. Activitat bèl·lica, conquesta i domini de la Península (218 a.C. – 195 a.C.).

4.1 La Segona Guerra Púnica a Hispania (218-202 a. C.).

La Primera Guerra Púnica suposà la pèrdua dels dominis cartaginesos ultramarins: Sicília i el pas entre aquesta i Itàlia. La Pau de Lutaci, tractat imposat per l'Estat romà a Cartago el 241 a. C., deixà a la potència nord-africana molt tocada, obligada a pagar una copiosa indemnització de guerra. El 237 a. C., aprofitant la guerra que enfrontava Cartago amb els seus antics mercenaris, Roma s'annexionà també Sardenya i Còrsega.

Privada d'interferir en tota àrea d'interès romà, la ciutat cartaginesa es veié obligada a buscar nous territoris on expandir el seu poder i imposar la seva hegemonia per poder fer front a les indemnitzacions de guerra imposades per Roma. La iniciativa privada dels bàrquides amb el ple coneixement i ratificació del govern de Cartago,⁴⁷ sobre el sud de la península Ibèrica, respon a aquestes necessitats.

“En efecto, la salida a su desesperada situación la buscó Cartago con el plan urdido por los Barca de conquistar una parte de la península ibérica. Eran conocidas sus riquezas, formaba parte, en alguna medida, del ámbito hegemónico cartaginés desde hacía tiempo, y estaba lo

---

⁴⁶ Pitillas, E. (2015). *La diplomacia romana de época republicana*. Madrid: Libros Pórtico. p. 20.

⁴⁷ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 228.

suficientemente lejos de la zona de interés de Roma como para no encontrar inicialmente obstáculos".⁴⁸

La península Ibèrica era coneguda des d'antic per les seves riqueses minerals i Cartago hi era present amb una xarxa comercial i influència cultural que venien de lluny.⁴⁹

En aquest context, Hispània passà a jugar un paper clau en l'esdevenir del conflicte romà-púnic de finals de segle. De la mateixa manera que Sicília en la Primera Guerra Púnica, el control i la riquesa de la península Ibèrica foren les causes que desencadenaran el segon conflicte armat entre les dues grans potències occidentals. Es tracta d'una guerra clarament imperialista. Roma no estava disposada a acceptar que Cartago recuperés el poder perdut. A tall de conclusió, en aquest sentit, podem exposar les paraules que Roldan atorga la península Ibèrica, per la seva importància:

"las causas de la segunda guerra púnica pasan necesariamente por la actividad bárquida en la península y la atención que el estado romano, a partir de cierto momento, comenzó a prestar a la misma".⁵⁰

4.1.1 L'avantsala del conflicte.

El 237 a.C. Amílcar Barca desembarcava a *Gadir* i iniciava l'expansió pel sud d'Hispània combatent contra els diferents pobles de l'actual Andalusia, com els Turdetans i Ordetans. És amb Asdrúbal, a la mort d'Amílcar, quan s'aconsegueix el domini territorial del sud d'Hispània. Aquest portà a terme una política diplomàtica de pactes i aliances que serviria per assentar el poder cartaginès en la península Ibèrica.

*"La muy elogiada política de Asdrúbal ponía definitivamente en marcha un inteligente programa de integración con las élites detentadoras de los poderes locales"*⁵¹.

Titus Livi també menciona la política diplomàtica que dugué a terme Asdrúbal, *"Is plura consilio quam ui gerens, hospitiis magis regulorum conciliandisque per amicitiam principum nouis gentibus quam bello aut armis, rem Carthaginiensem auxit"*.⁵²

---

⁴⁸ Bendala Galán, M. (2015). *"Hijos del rayo" Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 39.

⁴⁹ Pérez, A. (2013). La Península Ibèrica, ¿el frente decisivo?. *Desperta Ferro: Antigua y medieval*, 17, 6-9. p. 6.

⁵⁰ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 228

⁵¹ Bendala Galán, M. (2015). *"Hijos del rayo" Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 43.

En aquest context d'ampliació dels interessos cartaginesos, Asdrúbal va fundar ciutats de nova planta a imatge de la metròpolis púnica i d'influència hel·lenística, com la capital *Qart Hadasht*, (l'actual Cartagena), entre el 230 a. C. i el 227 a. C.. De seguida la ciutat esdevindria la capital administrativa, econòmica i militar dels cartaginesos a la Península.

L'avenç del poder cartaginès en el litoral peninsular va provocar la preocupació de Roma, que volia evitar la presència púnica en les seves àrees d'influència. D'aquesta manera, Roma es va decidir a enviar una ambaixada. El resultat fou el *tractat de l'Ebre* “según el cual se establecía que el límite de la acción cartaginesa quedaba fijado en la línea marcada por el río”.⁵³

Titus Livi recull el contingut del tractat: “*Cum hoc Hasdrubale, quia mirae artis in sollicitandis gentibus imperioque suo iungendis fuerat, foedus renouauerat populus Romanus ut finis utriusque imperii esset amnis Hiberus Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas seruaretur*”.⁵⁴

Com podem observar, Livi anomena al tractat com a *renouauerat*. Segons l'historiador pataví es tractaria d'una renovació del tractat de pau firmat en finalitzar la Primera Guerra Púnica, però en realitat és un nou acord pel qual els romans limiten l'àrea d'influència cartaginesa.

Molts investigadors han discutit el límit de la frontera fixada en el “tractat de l'Ebre”. Alguns, com Pedro Barceló,⁵⁵ aposten per un riu més proper a la ciutat de Sagunt, com seria el cas del riu Xúquer o el Segura. Molts d'aquests autors defensen, interpretant les fonts clàssiques, que Sagunt es trobava al nord del riu, ja que suposadament la destrucció de la ciutat va implicar el pas del riu per les tropes d'Anníbal. Es tractaria, segons ells, d'una lògica confusió lingüística entre Iber-Hiberus i Ebre. D'aquesta manera, solucionen la problemàtica que implica la importància de la ciutat de Sagunt. En trobar-se al nord del riu, els cartaginesos estarien actuant dins l'àrea d'influència romana i el *casus belli* estaria justificat.

---

⁵² Livi XXI. 2. 5.

⁵³ Bendala Galán, M. (2015). “*Hijos del rayo*” *Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 47.

⁵⁴ Livi XXI. 2. 7

⁵⁵ Barceló, P. (2011). Otra vez el tratado de Asdrúbal: hipótesis y evidencias. *Grupo de investigación Històrica Potestas. Mainake*, XXXII, 407 – 417.

Ara bé, trobem passatges de Livi que no s'escauen a aquestes hipòtesis i ens donen a entendre que la ciutat Saguntina es trobava al sud del riu Iber i no al nord, com defensa Pedro Barceló. El primer passatge fa referència a les conquestes d'Anníbal abans de la presa de Sagunt i especifica clarament que el general púnic va arribar a controlar tots els territoris al sud del riu Iber excepte la ciutat de Sagunt:

*“Et iam omnia trans Hiberum praeter Saguntinos Carthaginiensium erant”.*⁵⁶

L'altre exemple correspon a la descripció que fa Livi de la ciutat ibèrica. La descriu com la més opulent del sud del riu Iber:

*“Ciuitas ea longe opulentissima ultra Hiberum fuit, sita passus mille ferme mari”.*⁵⁷

De la mateixa manera, l'escriptor megalopolità, Polibi, sembla deixar clar que el riu Ebre es troba al nord de la ciutat de Sagunt, puix que menciona com Anníbal passa el riu i s'enfronta als ilergets per, tot seguit, prosseguir la seva travessia cap als Pirineus i cap a Itàlia. Entenem que es tracte de l'Ebre perquè, tan punt el travessa, s'enfronta a la tribu ilergeta, natural del nord d'aquest riu. Així doncs, el territori edetà i la ciutat de Sagunt quedarien al sud del riu.

*“καὶ διαβάς τὸν Ἰβηρα ποταμὸν κατεστρέφετο τό τε τῶν Ἰλουρηγῶν ἔθνος καὶ Βαργουσίων ἔτι δὲ τοὺς Αἰρηνοσίους καὶ τοὺς Ἄνδοσίους μέχρι τῆς προσαγορευομένης Πυρήνης”.*⁵⁸

L'altre tema de debat se centra en l'origen o la motivació del tractat. Alguns investigadors argumenten que el tractat fou una petició de la ciutat grega de *Massalia* que, *socci* de Roma i polis importantíssima, tenia el control comercial sobre la costa catalana. La ciutat grega veuria perillar la seva influència si la presència púnica avançava més enllà del riu.⁵⁹ Així, la ciutat llatina buscava frenar l'avenç cartaginès i alhora afavorir el comerç itàlic i dels seus aliats. Amb el tractat, les transaccions comercials dels afins a Roma quedaven protegides en el litoral mediterrani. Per altra banda, alguns investigadors fan referència a l'amenaça gal·la al nord de la península Itàlica i al fet de voler evitar que els cartaginesos s'hi sumessin. Amb el tractat, a banda dels avantatges per a Roma, aquesta reconeixia les conquestes púniques al sud de la Península.

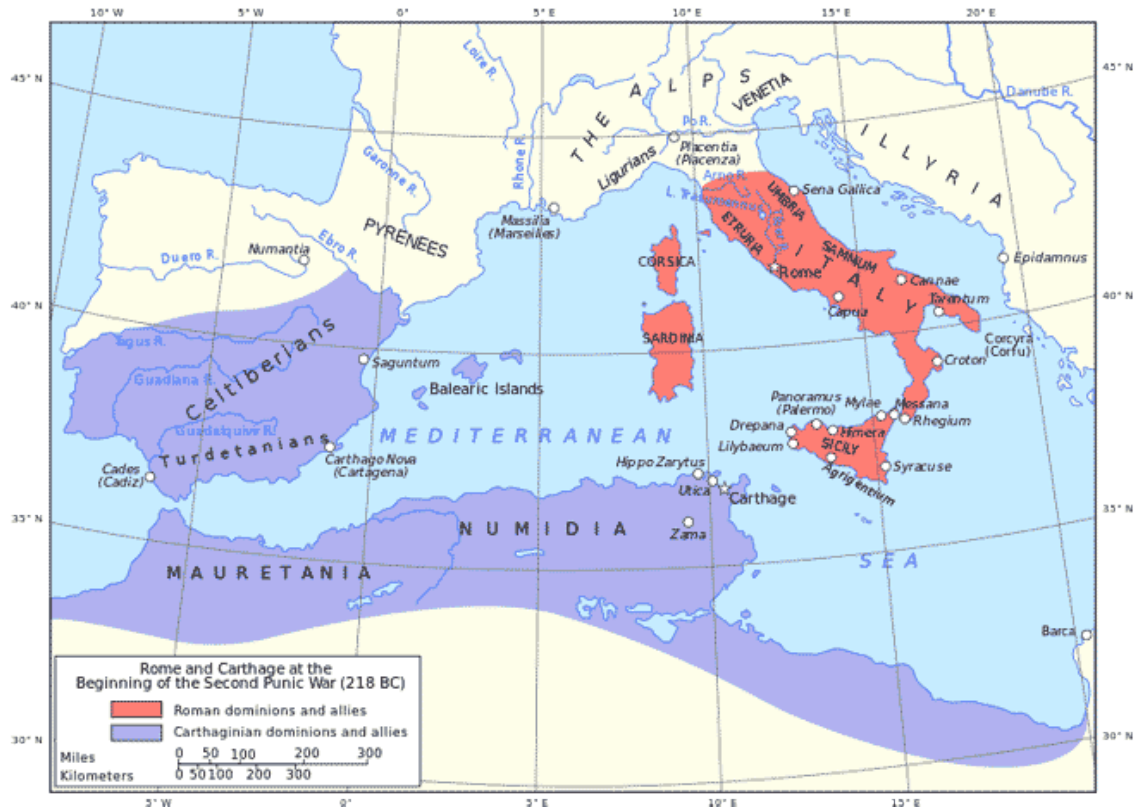
---

⁵⁶ Livi, XXI. 5. 17.

⁵⁷ Livi, XXI. 7. 2.

⁵⁸ Polibi, III. 35. 2.

⁵⁹ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 229.

60

4.1.2 La ciutat d'Arse/Sagunt.

El tema sobre la responsabilitat de la segona Guerra Púnica segueix essent un dels debats més calorosos en la historiografia de la història antiga. La tergiversació, en molts casos, en les fonts antigues per tal d'exonerar a Roma d'iniciar la guerra o de fer-ho de manera justa dificulta la seva interpretació. No ens pertoca aquí resoldre la problemàtica sinó fer un recull dels fets que ens semblin més versemblants.

En l'inici del conflicte, indistriablement, trobem la ciutat de Sagunt. La dificultat recau en esbrinar els tractes que la ciutat tenia amb Roma, el seu origen i naturalesa i si, segons aquests, els cartaginesos estaven legitimats o no per assetjar-la.

La ciutat era *“un centro de gran valor estratégico en el litoral mediterráneo, cercano al ámbito griego y filoromano del nordeste peninsular, por obra de la relación de amistad entre Roma y Massalia, y, por todo ello, piedra de toque en el conflicto de intereses entre Cartago y Roma a la hora de fijar sus territorios hegemónicos y de dominio”*.⁶¹

⁶⁰ Revista Homo Homini Sacra Res (2014). Pueblos Ibericos V. Escala sense determinar. Recuperat de: http://www.homohominisacrares.net/humanidades/historia/los_cartagineses_en_la_peninsula_iberica.php

⁶¹ Bendala Galán, M. (2015). *“Hijos del rayo” Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 52.

La naturalesa de la ciutat presenta característiques que la fan única i alhora en dificulten la interpretació. El fet de situar-se en un lloc geogràficament clau en les transaccions comercials provocà la presència de comunitats estrangeres que passaren a formar part de l'entitat política local. El desenvolupament de la seva activitat i la contraposició d'interessos en el sí de la comunitat donà lloc a un seguit d'aliances que la situen al mig del conflicte. L'inici de l'aliança de Sagunt amb Roma es produeix després del tractat de l'Ebre, entorn del 224 o 223 a. C., en el context de l'augment d'influència dels cartaginesos en el litoral oriental. La política d'Asdrúbal, amb la fundació de Cartago Nova entre el 230 i el 228 a. C., suposà una major presència cartaginesa en les transaccions comercials del litoral peninsular, amb l'illa d'Eivissa i el nord d'Àfrica. Aquesta voluntat d'interferir en l'activitat comercial del litoral peninsular desembocà en la fundació de punts d'intercanvi controlats, fortificacions de filiació púnica com *Lucentum*. Alguns centres comercials de llarga tradició es varen veure amenaçats fins al punt de demanar ajuda a Roma, cas de Sagunt o una facció de la ciutat.⁶²

Amb el tractat de l'Ebre, Sagunt hauria quedat dins la zona de control cartaginès i, de manera independent, hauria demanat la implicació romana per fer front a la creixent influència púnica. Cartago hauria vist amb mals ulls que una ciutat sota la seva àrea d'influència s'acostés a Roma, sentint-se legitimada a atacar-la, com faria Anníbal uns anys després. Encara que no s'especificués en els tractats, els romans entendrien que els nous aliats estaven protegits per les mateixes clàusules que protegien els antics, per tant, no se'ls podia atacar.⁶³

L'aliança amb Roma és conseqüència d'un conflicte intern en la ciutat. La presència directa de Cartago amb influència sobre el litoral mediterrani hauria augmentat les discrepàncies en els cercles interns de la comunitat. Les fundacions cartagineses com *Qart Hadash* produïen desequilibris polítics i econòmics importants en la regió. Segurament alguns sectors de les elits locals es varen acostar al poder púnic, mentre que els grups comercials contraris a la influència cartaginesa varen buscar suport a Roma. L'acció romana implica l'execució dels notables saguntins favorables a la política cartaginesa, afavorint als que han demanat ajuda. Aquests són els grecs i els itàlics, establerts temps ençà a la ciutat Saguntina.⁶⁴

---

⁶² Domínguez, A. J. (2011). Sagunto, el emporion de Arse, punto de fricción entre las políticas de Roma y Cartago en la península Ibérica. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 38, 395-417. p. 401-402.

⁶³ Domínguez, A. J. (2011). Sagunto, el emporion de Arse, punto de fricción entre las políticas de Roma y Cartago en la península Ibérica. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 38, 395-417. p. 398.

⁶⁴ Domínguez, A. J. (2011). Sagunto, el emporion de Arse, punto de fricción entre las políticas de Roma y Cartago en la península Ibérica. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 38, 395-417. p. 400.

La intervenció també es pot justificar pel suposat parentesc de la ciutat amb Roma. El seu origen, suposat, a l'illa de Zacint era un mitjà per justificar la seva pertinença al món grec, mentre que pels romans i els habitants itàlics el passat rútol vinculava la ciutat al Laci.⁶⁵

Carmen Aranegui afirma que Segunt era una ciutat amb dos sectors diferenciats però integrats políticament. La ciutat constaria d'un assentament marítim creat per una comunitat estrangera, el barri portuari, amb presència de grecs i itàlics, i el barri alt, amb la població indígena. Així la zona portuària podria ser l'anomenada Sagunt, nom grec, i el barri alt, Arse.⁶⁶ Al final de la Segona Guerra Púnica i amb la dominació romana la ciutat adoptaria el primer nom.

L'àrea portuària podia tenir *"una personalidad diversa; en ella residían extranjeros, quizá incluso a lo largo de varias generaciones, que forjaron una identidad peculiar por más que no hayan tenido una personalidad política diversa ni hayan dispuesto de una soberanía propia"*.⁶⁷ Segurament foren aquests dos espais diferenciats els que xocaren en interessos. La petició d'ajuda a Roma desembocaria en l'aliança amb aquesta, si no jurídica si *de facto*. A la llarga seria detonant de les hostilitats romanes-púniques: *"la protección excepcional – per part de Roma- frente a cualquier acción de los cartagineses, de la ciudad de Sagunto, cuyo ataque por Aníbal sería esgrimido por Roma como casus belli del estallido de la Segunda Guerra Púnica"*.⁶⁸

---

⁶⁵ Domínguez, A. J. (2011). Sagunto, el emporion de Arse, punto de fricción entre las políticas de Roma y Cartago en la península Ibérica. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 38, 395-417. p. 411.

⁶⁶ Aranegui, C. (2004). *Sagunto. Oppidum, emporio y municipio romano*. Barcelona: Edicions Bellaterra. p. 39-43.

⁶⁷ Domínguez, A. J. (2011). Sagunto, el emporion de Arse, punto de fricción entre las políticas de Roma y Cartago en la península Ibérica. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 38, 395-417. p. 411.

⁶⁸ Bendala Galán, M. (2015). *"Hijos del rayo" Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 47

4.1.3 El setge de la ciutat.

El 221 a.C. va morir assassinat Asdrúbal, essent substituït per Anníbal, fill d'Amílcar. De seguida començà amb campanyes militars a l'interior de la península, contra els vacceus i els carpetans, i a la costa mediterrània, prop de la ciutat de Sagunt, devastant els camps del voltant de la ciutat, com a resposta a l'atac d'aquests als seus aliats turboletes.

Anníbal va decidir atacar Sagunt el 219 a. C. sense que cap exèrcit romà fes aparició. El setge de Sagunt és debatut pels investigadors. Alguns afirmen que Anníbal havia rebut una ambaixada romana, avisa'n de les conseqüències que pel poble roma tindria la pressa de la ciutat aliada. Per altra banda, trobem discordança entre les fonts clàssiques. Livi assegura que el setge de la ciutat es va produir amb anterioritat a l'arribada de l'ambaixada:

*“hac legatione decreta necdum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est”.*⁶⁹

En canvi, Polibi defensa que l'ambaixada arribà a la presència d'Anníbal abans del setge. Aquesta última hipòtesi suposaria que Anníbal actuava amb total coneixement de les conseqüències.⁷⁰

Conegut el fet, el Senat va enviar una ambaixada a Cartago a començaments del 218 a. C. La negativa cartaginesa a les peticions romanes va donar inici a la Segona Guerra Púnica. Livi explica amb detall el perquè de la negativa cartaginesa davant l'ambaixada romana. El Senat púnic no reconeixia el Tractat de l'Ebre, on segons l'autor s'inclouïa l'aliança amb Sagunt: *“Cum hoc Hasdrubale, quia mirae artis in sollicitandis gentibus imperioque suo iungendis fuerat, foedus renouauerat populus Romanus ut finis utriusque imperii esset amnis Hiberus Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas seruaretur”.*⁷¹ Aquest va ser firmat per Roma amb Asdrúbal, com a privat i actuant de manera individual, no amb el poble cartaginès. Per tant, la presa de Sagunt era legitima.

“[8] Itaque quoniam discerni placet quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant, nobis uobiscum foedus est a C. Lutatio consule ictum in quo, cum caueretur utrorumque sociis, nihil de Saguntinis – necdum enim erant socii uestri- cautum est; [9] at enim eo foedere quod cum Hasdrubale ictum Saguntini excipiuntur. Aduersus quod ego nihil dicturus

---

⁶⁹ Livi, XXI, 6,5.

⁷⁰ Polibi, III, 15.

⁷¹ Livi XXI, 2, 7.

sum nisi quod a uobis didici; [10] uos enim, quod C. Lutatius consul primo nobiscum foedus icit, quia neque auctoritate patrum nec populi iussu ictum erat, negastis uos eo teneri; itaque aliud de integro foedus publico consilio ictum est. [11] Si uos non tenent foedera uestra nisi ex auctoritate aut iussu uestro icta, ne nos quidem Hasdrubalis foedus quod nobis insciis icit obligare potuit".⁷²

A part, si en el tractat no s'especificava res sobre la ciutat de Sagunt, és molt probable que el Senat ho defenses en aquest sentit i declarés que el setge d'Anníbal era legítim, doncs en el moment del tractat la ciutat no era aliada de Roma. Fos com fos s'iniciava la segona Guerra Púnica.

El conflicte afectaria directament la península ibèrica i provocaria la intervenció de Roma en aquesta. Bendala Galán posa èmfasi, d'aquesta manera, en la importància del conflicte pel futur de la península:

*"Para Hispania fue un hecho determinante por la desaparición del dominio militar, económico y político de Cartago, el final de su provincia hispana y el comienzo de la conquista y el dominio romanos hasta hacer de toda Hispania una parte de su Imperio. Faltan palabras para destacar el alcance y significado de un episodio históricamente tan excepcional, uno de los puntos de inflexión más decisivos de toda la trayectoria política y cultural de Iberia y de sus gentes"*⁷³

4.1.4 L'arribada de Roma.

De bon principi el Senat romà marcà com a objectiu dues zones d'acció concretes: la península Ibèrica i el nord d'Àfrica.⁷⁴ El control d'Hispania era clau per l'esdevenir de la guerra; la principal font de recursos de Cartago. Tanmateix, l'arribada d'Anníbal a Itàlia va fer impossible traslladar la guerra a l'Àfrica.

El 218 a. C., en una ràpida progressió, Anníbal va avançar per creuar els Alps i atacar Itàlia. Quan el cònsol Publi Corneli Escipió s'assabentà que Anníbal havia travessat el riu Roine, va decidir tornar a Roma i enviar al seu germà Gneu, amb el gruix de les tropes, a desembarcar a Empúries. La decisió del cònsol de seguir amb el pla de combatre a Cartago sobre territori

---

⁷² Livi XXI. 18. 8-9-10-11.

⁷³ Bendala Galán, M. (2015). *"Hijos del rayo" Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 57.

⁷⁴ Noguera, J., Ble, E. I Valdés, P. (2013). *La Segona Guerra Púnica al nord-est d'Ibèria: una revisió necessària*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia. p. 65.

Ibèric, davant l'amenaça d'Anníbal, demostra la importància d'Hispania a la Segona Guerra Púnica.

Gneu Corneli Escipió desembarcà amb dues legions a Empúries amb l'objectiu d'evitar l'enviament de subministraments i reforços a Anníbal i de desestabilitzar les aliances autòctones amb els cartaginesos. Gneu Escipió obtingué la submissió de les diferents comunitats entorn d'Empúries i reforçà l'exèrcit amb gent de la zona i amb l'ajut econòmic i logístic de les ciutats gregues, en especial de *Massalia*.⁷⁵ L'avenç fins a l'Ebre va ser tranquil i sense enfrontaments d'importància. Totes les poblacions del litoral es varen mostrar fidels al bàndol romà, mentre que les situades a l'interior del país, a la Depressió central i la vall de l'Ebre, es varen mostrar filo-cartagineses. Exemples d'aquestes últimes són els ilergets, els ilercavons i els ausetans, contra els que s'haurà d'enfrontar.⁷⁶

Els primers contactes al nord de l'Ebre acabaren amb victòria romana. Un cop establitzada la situació Escipió decidí fundar Tàrraco, *“que convertirían en una de sus bases principales para el control militar – y administrativo y económico luego – de su provincia hispana más inmediata”*.⁷⁷

L'any següent, Gneu rebé els reforços del seu germà, Publi Corneli Escipió, que arribà com a procònsol. Junts, el 215 a. C., varen aconseguir la primera gran victòria en evitar que Asdrúbal envies reforços a Itàlia. Tot seguit, avançaren cap a Sagunt i des d'allà fins al sud de la Península, aconseguint notables victòries i l'adhesió de diferents ciutats. No obstant això, el 211 a. C., varen cometre el fatal error de separar els seus exèrcits. Els dos generals foren derrotats pels cartaginesos i morts en combat. Roma va veure pràcticament eliminat el seu exèrcit de la Península i fou obligada a retornar a les bases del nord-est peninsular: Sagunt, *Tarraco* i *Emporion*.

---

⁷⁵ Noguera, J., Ble, E. i Valdés, P. (2013). *La Segona Guerra Púnica al nord-est d'Ibèria: una revisió necessària*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia p. 66.

⁷⁶ Noguera, J., Ble, E. i Valdés, P. (2013). *La Segona Guerra Púnica al nord-est d'Ibèria: una revisió necessària*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia p. 66.

⁷⁷ Bendala Galán, M. (2015). *“Hijos del rayo” Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 61.

4.1.5 Escipió l'africà.

El 210 a. C. arribà a Empúries com a procònsol⁷⁸ Publi Corneli Escipió, que passà a la història com "africà". En el moment de la seva elecció tenia 25 anys i no comptava amb l'edat suficient ni amb la dignitat d'edil per ostentar la magistratura. La seva elecció és mostra de l'alarmant situació que vivia Roma en aquell moment. Escipió desembarcà a Empúries amb 10.000 infants i 1.000 genets, dirigint-se a Tàrraco per reunir-se amb la resta de l'exèrcit romà.⁷⁹

Seguint la línia del que hem comentat més amunt; el 210 a.C., Cartago encara era massa potent i el senat rebutjava enviar un exèrcit de conquesta al nord d'Àfrica; per altra banda, Anníbal continuava combatent a Itàlia. En aquest context, el punt clau del conflicte seguia essent Ibèria.

El 209 a. C., mentre tres exèrcits cartaginesos es trobaven dispersos per la Península, Escipió va decidir assetjar la capital, *Qart Hadasht*. La ciutat era símbol de l'orgull cartaginès a la Península, amb un port magnífic que suposava la base central dels cartaginesos a Hispània. La metròpoli estava defensada per una guarnició petita. Això no obstant, era una ciutat fortament fortificada; amb el mar a un costat i un llac salat a l'altre, deixava com a únic punt d'accés viable un petit istme de terra. El setge de la ciutat ha passat a la història per l'enginy que va demostrar el seu general; atacant des de tres sectors, un per mar, l'altre frontal, contra la porta principal, i per últim, l'atac d'un petit destacament de 500 homes al lateral de la muralla, travessant el llac. Aquest últim va ser per sorpresa, aprofitant la marea baixa del llac, van assaltar un dels laterals de la ciutat, sense defensors, en creure's improbable l'assalt des d'aquell sector. D'aquesta manera aconseguiren connectar amb la porta principal i el grup atacant de l'exterior, fent-se, des de dins, amb la ciutat cartaginesa.⁸⁰

La conquesta de la ciutat va suposar un cop devastador pels cartaginesos i un canvi radical en la situació estratègica de la Península. Roma disposava ara del control directe de tot el litoral oriental de la Península i podia tallar els subministraments enviats des de Cartago per avituallar l'exèrcit acantonat a Hispània. En perdre la zona minera propera a la ciutat, Cartago

---

⁷⁸ Livi XXVI. 18. 4.

⁷⁹ Livi XXVI. 19. 10.

⁸⁰ Goldsworthy, A. (2005). *Grandes generales del ejército romano. Campañas, estrategias y tácticas*. Barcelona: Ariel. p. 55-56.

perdia la seva principal font de finançament per a la guerra.⁸¹ Els 300 hostes ibers i celtibers passaren ara en mans d'Escipió. De manera hàbil els va retornar a les seves famílies, establint vincles amb les aristocràcies indígenes. Amb aquest acte va aconseguir la fidelitat de molts nobles que es varen passar a la causa romana. Exemples importants són Indíbil i Mandoni, de la tribu dels ilergets.

*“El mismo tratado de amistad y colaboración ofrecieron los régulos Indibil y Mandonio, estimulados por la victoria romana y la recuperación de los rehenes, y así otros príncipes y caudillos que ofrecieron a Escipión presentes y testimonios de agradecimiento y adhesión”.*⁸²

Després de la pressa de Cartago Nova, Escipió tenia via lliure per pressionar cap a l'interior. Històricament s'ha vist en l'any 208 a.C. el segon gran desastre cartaginès per la derrota en la batalla de Baecula. Les fonts clàssiques la recullen com una batalla amb una enorme mortaldat. No obstant això, Fernando Quesada n'ha fet una relectura i dóna una nova visió. Segons l'autor, Baecula va ser una acció de rereguarda per escapar de la Bètica i anar a Itàlia, en ajuda del seu germà:

*“Asdrúbal habría empleado y sacrificado parte de sus tropas ligeras para extraer y salvar el grueso del ejército, sus elefantes y su tesoro, para luego escurrirse sin demasiados problemas hacia la Meseta, reforzarse y marchar sobre Italia sin hostigamiento alguno por parte de Escipión, a quien en la práctica Asdrúbal se le habría escapado limpiamente”.*⁸³

Asdrúbal va creuar els Pirineus amb les forces que li restaven i va reunir mercenaris “bàrbars”. L'objectiu de reunir-se amb el seu germà es va veure truncat a la batalla del riu Metaure⁸⁴ el 207 a. C. Anníbal es quedava sense reforços i els contingents cartaginesos en la Península eren menors.

---

⁸² Bendala Galán, M. (2015). *“Hijos del rayo” Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones. p. 69.

⁸³ Quesada, F. (2015). La Batalla de " Baecula" en el contexto de los ejércitos, la táctica y la estrategia de mediados de la Segunda Guerra Púnica: una acción de retaguardia reñida. Juan P. Bellón, Arturo Ruíz, Manuel Molinos, Carmen Rueda i Francisco Gómez (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en la península ibérica: Baecula: arqueología de una batalla*. Jaen: Universidad de Jaen. p. 601-620. p. 614.

⁸⁴ Livi, XXVII, 47.

Un any després, amb la derrota a la batalla de Illipa (206 a. C.), Gàdir i el territori circumdant es varen convertir en els últims reductes cartaginesos a la Península.⁸⁵El general Magó, per ordre del senat de Cartago, havia de partir amb l'últim exèrcit púnic de la península cap a Itàlia, en ajuda d'Anníbal, però la missió es presentà impossible. Abans de sortir de la ciutat, saquejà el seu tresor públic i els tresors dels temples. Tanmateix, després de l'intent fallit de prendre Cartago Nova i prosseguir la seva marxa cap a Itàlia, va decidir tornar a Gàdir, trobant-se amb l'oposició dels habitants de la ciutat, que es varen entregar en *deditio* als romans.⁸⁶ D'aquesta manera, trenta anys després de la seva arribada a Gàdir, Cartago es veia expulsada de la península Ibèrica.

Per últim, el 204 a. C. el conflicte es va traslladar al nord d'Àfrica. Finalment, el 202 a.C, amb la batalla de Zamma els romans derrotaven definitivament a Cartago. S'acabava així la Segona Guerra Púnica.

Cartago perdria tota influència en el Mediterrani occidental i central. El nou segle seria el de màxima expansió romana. S'iniciava també la conquesta de la península ibèrica amb la creació de dues províncies el 197 a.C., sinònim de la voluntat romana de quedar-se en el territori i organitzar-lo seguint les seves directrius.

4.1.6 Els ibers durant la Segona Guerra Púnica.

En el 218 a. C. el món ibèric es va veure trasbalsat per un conflicte internacional entre dues potències foranes que trastocarien el seu món. Gairebé totes les comunitats es varen veure abocades a escollir en quin bàndol lluitar, per tal de mantenir la màxima autonomia possible.

L'atomització en l'organització política i social d'Hispania durant el conflicte provocà una complexa trama de relacions entre els dos bàndols, les ciutats i els líders de les diferents comunitats. Aquestes canviaven sovint d'aliats amb nous pactes i adhesions segons el curs de la guerra. En aquest sentit veiem com els diferents pobles ibèrics van sotmetent-se a Roma a mesura que avança el conflicte. Les aliances giraven entorn la *fides*, "*lazo de carácter personal que aseguraba el respeto a lo pactado; en el plano físico se refrendaba mediante la entrega de*

---

⁸⁵ López, J. (2000). Las ciudades fenicias occidentales durante la Segunda Guerra romano-cartaginesa. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. p. 51– 63. p. 58.

⁸⁶ López, J. (2000). Las ciudades fenicias occidentales durante la Segunda Guerra romano-cartaginesa. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. p. 51– 63. p. 58.

dones [...] y en el plano religioso era sancionado ante la divinidad mediante juramentos”.⁸⁷ Aquestes aliances eren sempre personals. Per aquest motiu, com bé exemplifica Vivo, els cabdills indígenes no reconeixien altra autoritat que no fos la del general amb la que havien signat el pacte. Així doncs “no comprenien que els romans entenien la relació d’una altra manera, ja que el general de torn només era el representat d’una institució, no la institució mateixa...”⁸⁸ Aquest fet ajuda a comprendre les revoltes indígenes del 206 a.C., quan els cabdills ilergetes es revoltaren amb l’arribada dels rumors de la mort d’Escipió, o, un any després, quan el mateix general parteix de la Península rumb a Itàlia.

Aquesta atomització d’Ibèria dibuixava un mapa complex de nombroses comunitats i pobles que s’integraven en entitats polítiques i socials diverses. El món ibèric destaca per configurar-se entorn una societat clientelar on domina una elit aristocràtica de la qual, en última instància, sorgeix un cap visible que concentra el poder amb atribucions polítiques, militars i, molt probablement, econòmiques i socials. En comunitats grans com la dels ilergetes aquest poder es podia estendre a més d’un *oppida*, esdevenint en entitats polítiques majors.⁸⁹ Això donava lloc a una diferència d’importància i poder entre elles; comunitats amb més capacitat militar i política respecte de les altres i amb xarxes d’interacció i jerarquies que es veurien alterades amb la guerra. Les rivalitats entre comunitats varen ser molt importants durant el conflicte. El fet d’alienar-se amb un bàndol o altre els podia servir per aconseguir el lideratge local o fer la guerra als seus rivals més directes. Per altra banda, Vivo afirma que en més d’una ocasió molts pobles ibers s’uniren per tal de fer front a un enemic comú; en la línia del que comentàvem, aquestes unions demostren un caràcter clientelar entre les mateixes comunitats; no obstant això, aquestes relacions no implicarien una pèrdua de llibertat.⁹⁰

El paper de les comunitats ibèriques en la segona Guerra Púnica és molt important. La seva actitud girava en torn l’objectiu de salvaguardar la seva pròpia autonomia. Les aliances variaven segons la força i el context en què es trobessin cada un dels dos bàndols. Per això és fàcil trobar pobles que fluctuen d’un a altre bàndol en repetides ocasions.

---

⁸⁷ Sánchez, E. i Pérez, A. (2013). ¿Entre la espada y la pared?: Las gentes de Iberia en la contienda púnico-romana. *Desperta Ferro: Antigua y medieval* 17, 32-36. p. 34.

⁸⁸ Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d’Història i Història de l’art. p. 128.

⁸⁹ Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d’Història i Història de l’art. p. 128.

⁹⁰ Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d’Història i Història de l’art. p. 133.

Per a les dues potències estrangeres la seva aportació era vital, l'economia de guerra els donava aquesta importància gràcies al subministrament i avituallament dels contingents militars, l'aportació de tropa, el coneixement del terreny i el control del territori davant l'enemic. A partir del registre arqueològic es pot deduir que tant cartaginesos com romans intentaven mantenir bones relacions amb els pobles autòctons, puix d'ells depenia l'abastiment, l'ajuda militar o senzillament no veure's rodejats per poblacions hostils.⁹¹ Ara bé, tot i la gran activitat bèl·lica durant el període, la majoria dels assentaments ibèrics a Catalunya i València no van patir en gran mesura les conseqüències de la Segona Guerra Púnica.⁹²

4.2 Control polític i administratiu d'Hispania (218 – 195 a.C.).

Per les característiques del Treball Final de Grau i la ingent bibliografia que trobem sobre el tema, hem decidit tractar la conquesta i el control del territori romà centrant-nos, bàsicament, en la província de la Hispania Citerior. Dit això, s'intentarà generalitzar en els apartats restants, per tal de realitzar una síntesi global dels primers anys de Roma a la Península.

Fins ara hem esgrimit les causes que varen portar Roma a Hispania i les conseqüències més immediates a la seva arribada: acabar amb la presència cartaginesa a la Península. Tanmateix, correspon a aquest apartat explicar la política seguida per Roma, des del punt de vista administratiu, en territori peninsular durant el conflicte i, amb més detall, un cop acabat aquest. Aquesta primera fase de la intervenció romana a Hispania es caracteritza per l'alta activitat militar. En aquest sentit, cronològicament es pot dividir en dues etapes: la que compren la Segona Guerra Púnica i la fase de les revoltes indígenes, entre el 205 a. C. i el 195 a. C. En total conforma un període on es desenvolupen els principals episodis bèl·lics vinculats a la conquesta.⁹³

---

⁹¹ Mata, C. (2000). La Segunda Guerra Púnica y su incidencia en los pueblos indígenas de la costa mediterránea peninsular. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. p. 27 – 51. p. 34.

⁹² Mata, C. (2000). La Segunda Guerra Púnica y su incidencia en los pueblos indígenas de la costa mediterránea peninsular. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. p. 27 – 51. p. 34.

⁹³ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. En Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 120.

4.2.1 El debat sobre la permanència a Hispània.

La presència romana a Hispània es pressuposava temporal des del punt de vista indígena i d'alguns sectors de l'aristocràcia romana. L'objectiu primordial era combatre i expulsar les tropes cartagineses del territori. No obstant això, acabat el conflicte es demostra que les intencions reals eren tot el contrari. Com hem vist més amunt, en l'apartat de l'imperialisme romà⁹⁴, existeixen diversos factors que instigaren al senat prendre la decisió de quedar-se sobre el terreny.

Tanmateix, per tal de comprendre les causes reals de la presència romana, cal que entenguem el moment mateix en què varen fixar els seus interessos en sòl peninsular. A saber, la presència tant cartaginesa com romana a la Península fou anterior al conflicte. En aquest sentit, Roma hi mantenia una presència de tipus indirecta gràcies a una gran influència en la zona nord oriental, a causa de les relacions comercials que des de la metròpoli i altres ciutats italianes es mantenien amb els diferents enclous d'origen grec o ciutats ibèriques.⁹⁵

En aquest sentit, no hem de descartar que Roma hi fixes el seu interès i penses en una futura intervenció de conquesta, si més no, sobre els territoris en els quals exercia la seva influència. A favor d'aquest argument juga el tractat de l'Ebre (226 a.C) que, segons Francisco Pina Polo, era una prova clara de les intencions romanes a la Península.⁹⁶D'altra banda, apareixen els tractats amb la ciutat de Sagunt o les relacions d'amistat amb ciutats gregues, casos concrets els d' *Emporion* o *Rhode*. Això no obstant, si observem la política senatorial del moment, no sembla que podem extreure conclusions clares respecte a aquests arguments.

Com veurem al llarg d'aquest capítol, el senat no va seguir una política clara a Hispània; la distància respecte de la Península i els assumptes a l'Orient requerien la seva atenció més immediata. Ara bé, en acabar la Segona Guerra Púnica (202 a.C.) observem com es va dur a terme una política de reducció de tropes, fins a una sola legió i en mans d'un sol

---

⁹⁴ Consulti's l'apartat dels mòbils econòmics en l'imperialisme romà. p. 19-21.

⁹⁵ Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 82.

⁹⁶ Pina Polo, F. (2006). Imperialismo y estrategia militar en la conquista de Hispania citerior (218-153 aC). Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 71-81. p. 71.

general.⁹⁷ Arribats a aquest punt, ens indicaria això que el senat era partidari d'una retirada esglaonada? Per quin motiu no es va acabar de retirar l'exèrcit?

Richardson sembla donar-nos la resposta més adequada. Certament el senat hauria optat, no sabem per quines raons, per una retirada esglaonada de l'exèrcit, no obstant la decisió final va ser la contrària i sembla pressa pels generals *in situ*.⁹⁸ Per aquest fet, podem extreure'n la conclusió de què l'administració del territori peninsular va quedar en mans dels governadors que s'hi destinaven. Tan sols ells, en els primers anys de presència, eren els que prenen les decisions. Exemple il·lustre de pressió exercida per mantenir els exercits sobre sòl Hispà és la que exercí Escipió el "africà". De fet, com veurem més endavant, els primers anys de control estan protagonitzats per la *gens Cornelia*.⁹⁹

Ara bé, coneixent els encarregats de prendre la decisió, cal que cerquem els motius que els van influenciar. Aquests poden ser diversos, però, en general, giren entorn les motivacions econòmiques i militars.

Segons Roldán es deu a la "*natural consecuencia, espontánea y paulatinamente desarrollada, del contacto continuo con los asuntos hispanos provocados por la guerra*".¹⁰⁰ D'aquesta afirmació en podem extreure la següent conclusió: els dotze anys de presència romana en la Península durant la guerra anníbalica havien desembocat en relacions clientelars entre els generals romans i les diferents comunitats ibèriques, en especial amb Escipió l'Africà. Aquestes relacions, lògicament, comportarien interessos que caldria mantenir.

Per altra banda, en la línia de William Harris, tindriem les motivacions econòmiques. En aquest sentit, l'enorme riquesa d'Hispania hauria despertat l'interès romà. La Península oferia nombroses mines de plata; la consolidació de les places fortes de la costa i nombrosos mercenaris Ibers dels quals es podia dotar l'exèrcit romà.¹⁰¹ Al llarg de la història, les mines del territori peninsular havien sigut de gran interès pels pobles indígenes, després per Cartago i finalment per Roma.

---

⁹⁷ Richardson, J. S. (1994). *Hispania y los romanos*. Madrid: Crítica. p. 47.

⁹⁸ Richardson, J. S. (1994). *Hispania y los romanos*. Madrid: Crítica. p. 48.

⁹⁹ Richardson, J. S. (1994). *Hispania y los romanos*. Madrid: Crítica. p. 47.

¹⁰⁰ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 318.

¹⁰¹ Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra. p. 318.

Les raons militars, estratègiques, han estat detalladament explicades per John Richardson. Segons l'autor, fou lògic mantenir la presència militar fins al 201 a.C., any posterior a la definitiva derrota de Cartago a la Segona Guerra Púnica. Arribats a aquest punt és possible que el senat, finalment, tot i voler retirar la major part de les tropes, decidís controlar la franja litoral amb un sol general i forces reduïdes. No obstant això, a ulls dels generals aquesta decisió s'hauria presentat inviable, argumentant que la gran extensió del territori requeria la presència de més efectius. En segon terme, les raons podrien ser de caràcter estratègic i defensives, doncs segons l'autor, els generals enviats a Hispània podrien ser conscients d'una amenaça no perceptible des de Roma.¹⁰² Aquestes raons, les afegirem també, en els motius que dugueren a Roma a regularitzar la situació dels generals enviats a la Península perquè, en el rerefons, l'autor ho presenta com una de les causes de la dita decisió.

4.2.2 La conquesta militar i el control del territori.

Expulsats els cartaginesos (206 a.C.) i en paral·lel al debat de la permanència, es va produint la conquesta. Aquesta, com veurem, no està absent de debat i, com ens podem imaginar, no segueix una planificació clara.

La subjugació del nord de l'Ebre va ser ràpida gràcies a una política de pactes entre les societats indígenes i els generals romans. Segons Olesti, els acords afavorien a romans i autòctons, entès que pels segons suposava la promoció de les elits locals favorables a Roma i, en conseqüència pels primers, el control del territori restava en mans romanes.¹⁰³ Aquests pactes se segellaven mitjançant la *deditio*. Per il·lustrar les característiques d'aquesta institució ens podem remuntar a les paraules de Ñaco:

“Tan solo tras el reconocimiento por ambos contendientes de la victoria romana, y la consecuente rendición del oponente, era posible la negociación de cualquier tipo de tratado que estableciese posibles contraprestaciones en uno u otro sentido. Este orden – rendición primero y redacción de un tratado después – resulta crucial para explicar tanto la actitud

---

¹⁰² Richardson, J. S. (1994). *Hispania y los romanos*. Madrid: Crítica. p. 51.

¹⁰³ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 120.

romana como la reacción indígena ante tales pactos, suscritos en un plano jurídico de no igualdad, pese a implicar en muchos casos una cierta condescendencia con los vencidos”.¹⁰⁴

En relació a la política de pactes, la conquesta anava acompanyada, com és obvi, de la presència d'exèrcits romano-itàlics. Així mateix, tota la franja litoral mediterrània es caracteritzava per la ubicació de *praesidia*, establiments militars on descansaven les guarnicions romanes. El principal fou el de Tàrraco, una base militar permanent a 50 km de l'Ebre.¹⁰⁵ Aquest campament, fou l'enclau principal per Roma en la Península, primer per combatre als cartaginesos i després com a porta d'entrada a la conquesta d'Hispania. Entrant altre cop en l'àmbit del debat de la permanència a Hispania, els estudis arqueològics del *praesidium* evidencien, segons Àngel Morillo, la clara voluntat de Roma d'annexionar el territori. Els seus arguments es basen en dues fases constructives en la muralla un cop acabada la Segona Guerra Púnica. La primera, amb cronologia del 200 a.C., suposa el reforç i petrificació de la muralla del campament escipionic.¹⁰⁶ Un altre exemple de *praesidium* important el trobem a Empúries, en el context de l'arribada del cònsol Cató. Finalment, tenim un tercer campament destacat en territori català, és el de Castellet de Banyoles, a Tivissa, datat a inicis del segle II a.C.¹⁰⁷

Tanmateix, com hem avançat abans, la conquesta no sembla anar acompanyada d'una política planificada mentre segueix el debat sobre la permanència en el territori. En aquest sentit, aquests *praesidia*, no tenien per què constituir necessàriament un sistema defensiu permanent determinat al control territorial.¹⁰⁸ Seguint aquesta línia, Cadiou ha defensat el contrari. Segons ell els campaments no serien permanents i s'adaptarien a la progressió romana.

---

¹⁰⁴ Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 83.

¹⁰⁵ Morillo, Á., Cadiou, F. i Hourcade, D. (2003). *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto: (espacios urbanos y rurales, municipales y provinciales)*. Madrid: Casa de Velázquez. p. 49.

¹⁰⁶ Morillo, Á., Cadiou, F. i Hourcade, D. (2003). *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto: (espacios urbanos y rurales, municipales y provinciales)*. Madrid: Casa de Velázquez. p. 49.

¹⁰⁷ Noguera, J. (2008). Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro. *Archivo español de arqueología*, 81, 31-48. p. 36.

¹⁰⁸ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 122.

“Cependant, tel qu'il apparaît au fil des textes, le caractère itinérant de quartiers d'hiver, déplacés de campagne en campagne en fonction de la progression romaine, suggère plutôt que Rome n'éprouva pas le besoin de développer des infrastructures durables pour loger ses troupes durant la mauvaise saison.”¹⁰⁹

En conseqüència, aquests no estarien destinats al control del territori:

“Pour cette raison, les camps d'hiver n'étaient pas avant tout destinés à sécuriser les territoires provinciaux et ne contribuèrent pas, selon nous, à faire évoluer les armées d'Hispania vers de taches nouvelles d'occupation. Dans le prolongement de la campagne, les armées romaines d'Hispania demeuraient des armées mobiles, et c'est dans ce cadre qu'il faut replacer leur rapport aux espaces péninsulaires.”¹¹⁰

Al capdavall, veiem necessari seguir en la línia d'Olesti i Cadiou, pels quals, els *praesidia* s'han de vincular més a les necessitats operatives de l'exèrcit que no en una política d'ocupació permanent; protegir el desplegament de l'exèrcit, vies d'aprovisionament, etc.¹¹¹

A tall de conclusió, podem dir que aquests anys estigueren marcats per operacions militars de poca envergadura, que tingueren com a objectiu satisfer les necessitats puntuals d'enriquiment dels generals destinats a la Península, alhora que aconseguiren el manteniment de les posicions romanes a Hispània.¹¹² En definitiva, podem relacionar els primers anys de conquesta amb la nul·la planificació o consciència que es té des de Roma sobre Hispània. En aquest sentit sembla adient la línia seguida per Richardson. Els generals tindrien en les seves mans tot el poder de decisió, i, en aquest sentit, decidiren guerrear i explotar el territori per interès personal, sense seguir cap línia clara, combatent amb uns o altres en funció del que els pogués proporcionar el botí.

---

¹⁰⁹ Cadiou, F. (2008). *Hibera in terra miles. Les armées romaines et la conquête de l'Hispanie sous la République. (218 – 45 av. J.-C.)*. Madrid: Casa de Velázquez. p. 416.

¹¹⁰ Cadiou, F. (2008). *Hibera in terra miles. Les armées romaines et la conquête de l'Hispanie sous la République. (218 – 45 av. J.-C.)*. Madrid: Casa de Velázquez. p. 416.

¹¹¹ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Naco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 121.

¹¹² Naco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervención romana en Hispania (218-133 aC). Toni Naco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 90.

4.2.3 Les revoltes indígenes (205-195 a.C.).

Com hem comentat en l'inici d'aquest apartat, la primera etapa de la presència romana a la Península es pot dividir en dues fases ben diferenciades i ambdues caracteritzades per l'enorme esforç bèl·lic. En aquesta línia, aquest apartat correspondria a la segona fase, caracteritzada per l'aixecament reiterat dels pobles ibèrics entre el 206 i el 195 a.C.

Aquestes revoltes tenen relació directa amb la conquesta romana, comentada amunt. Durant la guerra anníbalica, l'organització política i social del territori no s'havia vist alterada i les comunitats indígenes, lluitant amb un bàndol o un altre, havien mantingut la seva autonomia. Arran de la permanència romana a Hispània això variarà a causa de l'augment de la pressió sobre els pobles indígenes.¹¹³

Al 206 a.C., els indígenes s'adonaren que els romans no estaven disposats a abandonar el territori i, en conseqüència, suposaven un perill per la seva independència. En aquest sentit es trunquen els pactes que, signats sota la institució de la *fides*, ja no tenien valor amb l'arribada de nous comandants romans. Com hem comentat en relació a la tesi de Vivo, les comunitats indígenes tenien un sentit completament diferent de les relacions, aquestes se segellaven mitjançant pactes interpersonals que res tenien a veure amb la política romana.¹¹⁴

Així doncs, vistes les exaccions que patien i la nul·litat dels pactes signats amb l'arribada de nous generals, les comunitats indígenes es revoltaran una vegada i una altra contra el poder romà. Un cop més, podem posar com a exemple la revolta dels ilergets el 206 i el 205 a.C.

Ara bé, els pactes interpersonals no eren l'única motivació que tenien les comunitats indígenes a revoltar-se sinó que, més aviat, és el que donava legitimitat per a fer-ho. D'aquesta manera, darrere els reiterats aixecaments que es produïren en la Península entre el 206 i el 195 a.C., hem de buscar diversos factors de confrontació. Una de les primeres causes poden ser els tractats firmats de manera bilateral amb cada una de les comunitats revoltades.

---

¹¹³ Mata, C. (2000). La Segunda Guerra Púnica y su incidencia en los pueblos indígenas de la costa mediterránea peninsular. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. p. 27 – 51. p. 34.

¹¹⁴ Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d'Història i Història de l'art. p. 133.

Aquestes capitulacions incloïen condicions molt severes contra els indígenes, fet que provocava de manera repetida els seus aixecaments.¹¹⁵

En general, les revoltes eren la resposta a les fortes pressions exercides en contra de les comunitats indígenes per part dels generals. Ja hem comentat que no va existir una política clara d'intervenció, essent aquesta a l'arbitri dels generals. Aquests protagonitzaven enormes exaccions als pobles indígenes que no tenien altre remei que aixecar-se en armes.

El principal escenari en que es produïen aquests aixecaments fou la vall de l'Ebre, en terra dels ausetans, ilergetes, sedetans i sussetans.¹¹⁶ Podem posar alguns exemples de revoltes que es donen en aquest període per tal d'il·lustrar el que estem explicant. Concretament els successors d'Escipió, L. Léntul i L. Manli Acidini, van haver de fer front a una altra revolta ilergeta (205 a.C). La sufocació fou exemplar, amb la mort dels responsables; el pagament d'un *stipendium* doble i gra per sis mesos; i aconseguint el sotmetiment absolut del poble ilergeta. Finalment, l'any 200 Gaius Cornelius Cethegus va haver de fer front a una revolta en territori sedetà.¹¹⁷

No obstant això, la major revolta es va produir el 197 a.C. quan, arran de la provincialització de la Península, es varen aixecar en armes quasi totes les comunitats indígenes ibèriques. Per la seva importància i les seves conseqüències, hem decidit explicar-la en un últim apartat.

4.2.4 Els *privati cum imperio* (206 – 198 a.C.).

4.2.4.1 Govern i administració del territori: els Escipions en el control d'Hispania.

Durant els primers vint anys de presència romana a la Península (218 – 198 a.C.) Hispania va quedar sota la tutela dels *privati cum imperio*, és a dir, *sine magistratu*. Eren personatges que no ostentaven una magistratura electa però actuaven amb la mateixa

---

¹¹⁵ Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 88.

¹¹⁶ Noguera, J. (2008). Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro. *Archivo español de arqueología*, 81, 31-48. p. 42.

¹¹⁷ Noguera, J. (2008). Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro. *Archivo español de arqueología*, 81, 31-48. p. 42.

capacitat i autoritat amb la qual ho feia un magistrat. D'aquesta manera, aristòcrates de les *gentes* més influents de Roma, eren designats directament pel senat.¹¹⁸

En el context de la Segona Guerra Púnica el senat de Roma va decidir enviar un dels cònsols, Publi Corneli Escipió, a la Península. El ràpid avenç d'Anníbal pel Roine va obligar a Escipió a retornar a Roma, però abans determinà enviar el seu germà a la Península en qualitat de legat. Tanmateix, serà el primer i últim cop fins al 198 a.C., que es designi a un magistrat a Hispània.

Arran de la conflagració existent durant la guerra anníbalica i la decisió del senat de mantenir tropes sobre territori hispà, el 217 a.C., els dos germans varen ser ratificats en la Península sota el títol de procònsols, *imperium* prorrogat any a any fins a la seva mort el 211 a.C. En aquest punt, se'ls designa com a *provinciae* a Hispània. “*En este reparto, el término provincia tenía su significado original de encargo o misión confiada a un magistrado cum imperio, esfera de competencias otorgado al mismo, y no el de una circunscripción territorial precisa ya que, para esta fecha, evidentemente Roma no dominaba aún ningún territorio en África o Hispania.*”¹¹⁹ En definitiva, en aquest moment *provincia* designava l'àmbit d'acció on exercia les seves responsabilitats un magistrat.

Manuel Salinas de Frías, a partir de l'estudi dels textos de Livi, afirma que s'anomena als dos germans *imperatores*, en plural. En aquest sentit, l'autor defensa que tant a Publi com Gneu se'ls designaria *provinciae*, en el sentit que els dos tindrien la seva pròpia esfera de competències, en tant que reben l'*imperium* proconsular.¹²⁰

Al 211 a.C. la mort dels dos *procònsols* va suposar un cop molt dur per a Roma, però el senat ho va mitigar enviant, a l'any següent, dos generals amb poder propretor. En aquest sentit, la situació segueix sense regularitzar-se, tenint en compte que no s'hi envia cap magistrat electe. No obstant això, que el poder continués en mans de dos privats pot tenir la seva lògica si entenem el context bèl·lic en el qual ens trobem.

---

¹¹⁸ Richardson, J. S. (1986). *Hispaniae. Spain and the Development of Roman Imperialism, 218-82 BC*. Cambridge: Cambridge University press. p. 64.

¹¹⁹ Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones. p. 23.

¹²⁰ Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones. p. 33.

Al 210 a.C., el fill i nebot dels dos procònsols morts a Hispània, Publi Corneli Escipió, va ser elegit per l'assemblea popular de la plebs per ser enviat a la Península (209 a.C.). Com que no tenia l'edat necessària per ostentar una magistratura electa, fou enviat en qualitat de procònsol. De la mateixa manera que el seu pare i el seu oncle, serà prorrogat en el càrrec any rere any, fins a l'expulsió definitiva dels cartaginesos a la batalla d'Illipa (206 a.C.). El retorn a Roma se li suposà amarg, puix que se li va negar el triomf per la seva qualitat de *privatus* i no de magistrat.

L'any 206 – 205 a.C., amb l'expulsió dels cartaginesos, es decidí continuar amb la presència militar a Hispània. Les forces acantonades a la Península, al llarg d'aquests anys, fins al 198 a.C., seguiren sota les ordres dels *privati cum imperio, sine magistratu*. Ara bé, a partir d'aquest moment, s'observa una anomalia important a l'hora d'escollir els generals, ja que el Senat decideix delegar el poder de designar els *pro consule*, a l'assemblea de la plebs. Richardson ha estudiat a fons aquest tema i afirma que els substituïts d'Escipió a la Península foren elegits d'aquesta manera:

“The constitutional machinery used to continue their command in 204 was, as already noted, a reference by the senate to the comitia tributa. In 203 Livy merely adds a note to the usual senatorial allocations of provinces that the Spains with their armies and imperium were decreed too the same commanders. In 201, as Lentulus and Acidinus had been there for some years, the senate instructed the consuls to refer the matter to the tribunes, so that the plebs might decide which person should hold the imperium proconsulibus. The recurrence of this unusual procedure of reference by the senate to some form of popular assembly, and its similarity to the method used to select Scipio for Spain in 210, suggests that this was how Lentulus and Acidinius were chosen in 206.”¹²¹

Richardson afegeix que Livi podria haver confós el *Concilium Plebis* amb els *Comitia tributa*. Això no obstant, com afegeix el mateix autor, continua presentant una anomalia en la designació dels generals.¹²² Per aquest motiu, aporta una nova interpretació a aquesta. Segons

---

¹²¹ Richardson, J. S. (1986). *Hispaniae. Spain and the Development of Roman Imperialism, 218-82 BC*. Cambridge: Cambridge University press. p. 65.

¹²² Richardson, J. S. (1986). *Hispaniae. Spain and the Development of Roman Imperialism, 218-82 BC*. Cambridge: Cambridge University press. p. 66.

ell, serien escollits per l'assemblea de la plebs però el seu *imperium* el rebrien per delegació del *praetor urbanus*,¹²³ magistrat encarregat dels assumptes civils; amb poder judicial i militar:

*“For this reason it has been assumed recently that these men were selected by a popular assembly, but their imperium was given to them by delegation by the urban praetor. There is, however, no evidence for this in the sources, and in any case, it would involve further anomaly: either the urban praetor would be delegating imperium pro consule, which, as a praetor, he was in no position to do; or, by a two-stage process, men given the imperium pro praetor by delegation were subsequently upgraded to the status pro consule, by some means unknown. Whatever happened over the appointment of these men, the whole matter shows the strains placed on the normal constitutional process by the maintenance of two independent commands at a great distance from Rome over a long period.”*¹²⁴

Per altra banda, observem en tots aquests anys la presència continuada de la *gens Cornelia* a la Península. Sembla que Escipió l'africà hauria aprofitat els seus anys a Hispània per teixir una xarxa clientelar que facilités el manteniment dels interessos personals i els de l'estat. En conseqüència, segons Manuel Salinas de Frías, Escipió hauria pressionat al Senat per aconseguir que el govern de la Península quedés en mans de la seva *gens*, amb qui es podia suposar una major sintonia política.¹²⁵

A tall de conclusió, podem seguir en la línia que hem dibuixat prèviament. La presència de generals amb *imperium* proconsular a Hispània i la manera anòmala en la qual aquests eren designats, demostren que no existia una línia clara a seguir per part del Senat i les decisions quedaren en mans dels generals. Tanmateix, aquests es dedicarien quasi exclusivament a l'explotació del territori; ara bé, no de manera sistemàtica i planificada, amb una política tributària, sinó arran de les exaccions imposades als pobles indígenes. En general, seguirien les seves pròpies directrius, amb uns objectius personals ben clars: enriquir-se, mitjançant el botí, i escalar en les posicions socials en la seva tornada a Roma. En aquest sentit, les victòries militars sempre eren importants pel *cursus honorum* i l'obtenció d'atributs com la *laus* i la *gloria*.

---

¹²³ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 92.

¹²⁴ Richardson, J. S. (1986). *Hispaniae. Spain and the Development of Roman Imperialism, 218-82 BC*. Cambridge: Cambridge University press. p. 66.

¹²⁵ Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones. p. 33.

4.2.5 Les províncies a Hispània: Ulterior i Citerior (198 AC).

L'any 198 a.C., amb el precedent de Sicília, Còrsega i Sardenya (227 a.C.), els comitès centuriats decideixen regularitzar l'estatut dels comandants *cum imperio* enviats a Hispània i, aquell any, escullen sis pretors en comptes de quatre.¹²⁶ D'aquesta manera es creen les noves províncies: Ulterior i Citerior. Tanmateix, no es té constància del fet que aquests canvis constitucionals anessin acompanyats d'una *lex provinciae* o portessin associats mesures administratives o fiscals, "sinó que más bien se trataba de una adaptació constitucional para proveer de estatuto de magistrado a esos nuevos destinos provinciales".¹²⁷

En aquest sentit és important tenir en compte que "provincia sólo adquirió un sentido territorial definitivo, como "circunscripción administrativa" con el establecimiento del imperio".¹²⁸ En aquesta línia, no es coneix l'arribada a Hispania de cap *legatio* de senadors; els encarregats de, juntament amb el magistrat que ha aconseguit el sotmetiment del territori, crear les disposicions oficials plasmades en la *lex provinciae*. De fet, sembla que fins a l'últim terç del segle II a.C. no trobem cap *lex provinciae* per Hispània. Això no obstant, a partir d'aquest moment, Hispània esdevé una demarcació administrativa permanent subjecta a la jurisdicció d'un magistrat dotat d'*imperium*, que oficiava com a màxima autoritat militar, política i jurídica davant dels provincials, vinculats a Roma.¹²⁹

Aquest cop sí, la creació de les províncies esdevé el símbol més clar de la voluntat de Roma d'annexionar i organitzar el territori, doncs comportava i justificava la presència permanent del governador i de l'exèrcit.

4.2.5.1 Motius per a la creació de Citerior i Ulterior.

Cal que ens preguntem per quins motius el senat de Roma va decidir regularitzar la situació. Ara bé, aquesta pregunta també pot desembocar en un altre igualment important: per quins motius Roma no va regularitzar la situació abans? Certament, poden existir múltiples

---

¹²⁶ Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 88.

¹²⁷ Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 88.

¹²⁸ Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones. p. 43.

¹²⁹ Díaz, A. (2014). La creación del sistema provincial romano y su aplicación durante la república. *La Administración de las Provincias en el Imperio Romano*, 13, 13-48. p. 15.

factors. Entre ells, una certa reticència entre la classe senatorial a ampliar el nombre de magistrats ordinaris. En conseqüència, s'ampliaria la competència entre la *nobilitas* per a accedir a les magistratures de major prestigi. Per altra banda, com hem vist, en un primer moment, en mig d'una conflagració de les característiques de la Segona Guerra Púnica, és molt probable que el senat no seguis una política planificada respecte d'Hispania. En un segon terme, acabat el conflicte, aquest es va haver de centrar, quasi de manera immediata, en els assumptes a l'Orient, on estava a punt d'esclatar la Segona Guerra Macedònica.

Al contrari, quins podien ser els motius per regularitzar la situació? Segons sembla, una de les motivacions fou, altre cop, però amb un sentit diferent, la pressió de l'aristocràcia.¹³⁰ Efectivament, els personatges enviats sense el caràcter de magistrats no podien optar al triomf, dificultant la seva ascensió en la vida política romana. Tractant-se de personatges de les *gens* més influents de Roma, és molt probable que pressionessin per tal de donar un caràcter regular als governadors enviats a Hispania. Manuel Salinas de Frías ho resumeix així:

*“Por estas razones, la creación de las provincias hispanas debió de responder tanto a los intereses generales de la política exterior romana tras la victoria sobre Aníbal, como a los intereses particulares del senado, y, más específicamente, de aquel sector de la nobilitas integrado por las familias menos conspicuas, cuyos miembros, debieron ver en dicha medida la oportunidad para ampliar el campo de la competencia política y escapar a la hegemonía impuesta por las grandes familias aristócratas”.*¹³¹

Per altra banda, existiria entre aquesta *nobilitas* el desig de voler limitar la influència de la *gens* Cornelia a la Península, que ostentaven el monopoli quasi exclusiu a Hispania. Aquesta influència, es podia limitar a través dels comicis centuriats.

Altres hipòtesis són les presentades per Richardson. Aquest proposa una raó de caràcter estratègic i defensiu. Segons l'autor, els generals a la Península se n'haurien adonat d'una possible amenaça ibera-gal·la. Els ibers del nord, en contacte amb els ibers i els gals del nord dels Pirineus, podien dibuixar una coalició que faria perillar l'estabilitat de Roma a la zona. Aquest, segons l'autor, seria motiu suficient per augmentar el control romà sobre el

---

¹³⁰ Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones. p. 38.

¹³¹ Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones. p. 38.

terreny.¹³² El fet que el 199 el senat envies a dos *privati* amb *imperium proconsule*, durant dos anys, indica que s'imposava un nou model de caràcter més regular.

En la mateixa línia trobem els investigadors Roldán Hervás i Fernando Wulff. Segons els autors, amb la creació de les províncies, Roma formaria un cinturó protector que evitaria un possible nou conflicte. Aquesta xarxa de protecció s'iniciaria amb la conquesta de Còrsega, Sardenya i Sicília, per continuar a la Península després de la Segona Guerra Púnica. En aquest sentit, Hispània suposaria un espai de protecció exterior proper a l'Àfrica.

*“Esta exigencia de seguridad, que obligaba a extender la presencia romana por todo el litoral mediterráneo, descarto la posibilidad, tímidamente expuesta en el 201, de un único mando y alentó la definitiva configuración de dos provincias distintas, todavía más teniendo en cuenta la preocupante inseguridad de las comunidades indígenas”.*¹³³

4.2.5.2 Objectiu de les províncies.

Els primers pretors enviats a Hispània foren C. Semproni Tudità, a la Citerior i M. Helvi, a la Ulterior, amb l'objectiu primordial de delimitar les seves fronteres. Fins al moment, el control romà passava pels pobles de la costa entre els Pirineus i l'Ebre, amb les bases en ciutats amigues com Empúries o la recentment fundada Tàrraco. Pel que fa al territori interior, aquest comprenia fins al mig i baix Ebre, a la ciutat d'Osca i Salduba (Saragossa), terra habitada pels iacetans i ilergets. Amb la creació de les províncies, aquest territori esdevindrà la província de la Citerior. Al sud, seguint la línia que marca el Guadalquivir des de la zona minera de Càstulo, trobem la província de la Hispània Ulterior. Els dos territoris comunicaven per una franja costanera formada per les ciutats de Saguntum, Dianium, Lucentum i Cartago Nova.¹³⁴ En aquesta zona la penetració interior era mínima. La frontera entre les dues províncies es podria haver establert seguint la línia del riu Almanzora, entre Cartago Nova, al nord, que formaria part de la Hispània Citerior i Baria, a l'actual Almeria, la Ulterior. La frontera es difumina a mesura que avancem cap al rerepaís, seguint la serralada de Serra Morena.¹³⁵

---

¹³² Richardson, J. S. (1994). *Hispània y los romanos*. Madrid: Crítica. p. 52.

¹³³ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 95.

¹³⁴ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 95.

¹³⁵ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 95-96.

El cert és que no es pot assegurar una delimitació clara de les províncies. “*Los confines de las provinciae Hispaniae no habrían sido totalmente delimitados todavía en el siglo II a.C.*”¹³⁶

Recapitulació:

Estudiats els motius i objectius amb els quals es varen crear les províncies, podem afirmar que existeixi un canvi clar i factible en la política romana a la Península? La resposta és no. Certament, no sembla existir cap motivació per a regularitzar la situació en cap dels aspectes importants; ni econòmics ni polítics. Com hem vist al llarg de l'apartat, els motius sembla que s'han de buscar entorn l'aristocràcia romana o, en segon terme, en motivacions de caràcter estratègic i militar, com seria la regularització per un major control, necessari en cas de defensa.

L'objectiu final dels nous magistrats no distava en absolut del que es marcaren els governadors precedents. A saber, un control militar en les àrees sota domini romà, “*cuyo estatuto como stipendiarii, establecido en los distintos acuerdos bilaterales de deditio, los hacia jurídicamente vulnerables a cualquier exigencia*”.¹³⁷ En aquest sentit, persisteix una economia de guerra, caracteritzada per les exaccions puntuals, la captura de botí o les exigències d'indemnitzacions de guerra a les comunitats indígenes, de manera arbitrària i per decisió dels governadors.¹³⁸ Aquest fet, és una mostra clara de la inexistència d'una política econòmica que, sense cap mena de dubte, tampoc apareix amb la creació de les províncies. Una part dels excedents agrícoles que anaven a parar a les sitges dels *oppida* principals, ara eren requisats pel manteniment de la presència romana en la Península i, en part, per ser exportats a Itàlia i en altres indrets.¹³⁹

---

¹³⁶ Díaz, A. (2014). La creación del sistema provincial romano y su aplicación durante la república. *La Administración de las Provincias en el Imperio Romano*, 13, 13-48. p. 22.

¹³⁷ Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervención romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p.88.

¹³⁸ Ñaco, T. (2006). Bellum se ipsum alet: La guerra como dinámica fiscal autosostenible en la República. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 95-105. p. 98.

¹³⁹ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 123.

Tanmateix, fins més entrat el segle II a.C. no existeixen indicis de l'aplicació de mesures tributàries planificades, com per exemple, la *vicesima*, “una contribución sobre la producción agraria que, según Livio, gravaba el cinco por ciento de las cosechas, [...] y que habría sido regulada desde el año 171 a.C.”¹⁴⁰ En el mateix sentit, no existeix una gestió clara dels recursos que proporciona la Península, pel que no podem assegurar l'explotació sistemàtica de les mines conegudes, si bé es posarà en dubte amb la intervenció del cònsol Cató.

En definitiva, amb la provincialització del territori no es finalitza cap etapa ni s'inicia una de nova. Més aviat, és un primer pas, amb l'enviament de dos governadors amb caràcter de pretors. Ara bé, aquests no presenten un gir en la política sinó que, per ells, Hispània esdevé un lloc de promoció, on les grans famílies pressionen per a col·locar algú pròxim, amb l'objectiu de millorar el seu *cursus honorum*.

¹⁴⁰ Ñaco, T. (2006). *Bellum se ipsum alet: La guerra como dinámica fiscal autosostenible en la República*. En Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 95-105. p. 98.

¹⁴¹ Spainthenandnow. (2011). Roman conquest of Spain. Escala sense determinar. Recuperat de: http://www.spainthenandnow.com/spanish-history/roman-conquest-of-hispania/default_89.aspx

5. La Gran revolta de l'any 197 a.C.

5.1 Causes.

En nombroses ocasions s'ha entès l'aixecament del 197 a.C. com una conseqüència directa de la delimitació dels territoris ibers en províncies. Tanmateix, cal buscar motius més concrets que ens ajudin a entendre les revoltes continuades que es produeixen des del 206 a.C.

Segons Olesti, la pressió exercida pels governadors romans suposava una forta reducció de la renda camperola que administraven les mateixes elits locals, pel que es podria identificar a les aristocràcies indígenes, en part, com les principals afectades. L'elecció de dos magistrats suposava un pas més en la política d'explotació i control del territori, que amenaçava els interessos d'aquestes elits locals.¹⁴² En resum: *“Si antes los pactos personales con los comandantes romanos habían reforzado precisamente el papel de estas aristocracias respecto a sus pueblos, ahora se amenazaba este papel al reducir su capacidad de acumulación y gestión del excedente”*.¹⁴³

Fos com fos, l'aixecament va començar en la província d'Ulterior amb el suport majoritari de les diferents comunitats. Exemples són els règuls Culxes i Luxini, junt uns 18 *populi*, les ciutats fenícies de Malaca i Sexi i els habitants de la regió entre el Guadiana i el Guadalquivir, zona coneguda com la Betúria. L'any següent, el 196 a.C., la revolta s'estengué a la Citerior.¹⁴⁴

En aquest context, els dos pretors es varen veure superats per la seva inferioritat en nombre i força. Desesperats, varen sol·licitar ajuda a Roma, però el Senat estava concentrat a l'Orient, on tenia lloc la Segona Guerra Macedònica. Roldàn Hervás i Fernando Wulff descriuen el difícil context de la manera següent:

---

¹⁴² Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 123.

¹⁴³ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 123.

¹⁴⁴ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 96-97.

*“La rápida conexión entre el final de la Segunda Guerra Púnica y el comienzo de la segunda guerra macedónica había impedido al gobierno romano prestar la suficiente atención a los territorios peninsulares [...]. Pero se estaba generando una peligrosa cadena de sublevaciones y represiones que llevaba al camino de transformarse en un levantamiento general, y, en consecuencia, en una guerra de regla. Este peligro se había puesto de manifiesto el 197”.*¹⁴⁵

La revolta a la Citerior havia provocat la mort del pretor Sempronius Tudita¹⁴⁶. En conseqüència, el govern va reaccionar enviant nous pretors per a l'any 196 a.C. junt amb reforços: Q. Minucius Terentius per a la Citerior i Q. Fabius Buteo a la Ulterior. El primer va aconseguir la victòria a la província de la Citerior, derrotant als cabdills Budar i Besadines prop de la ciutat de Turba. Gràcies a aquestes accions la situació millorà a la Citerior; a la província d'Ulterior continuava el fracàs.¹⁴⁷

Acabada la Segona Guerra Macedònica amb la victòria sobre Filip V, el senat decidí concentrar esforços a Occident. El quinze de març, data en la qual entraven en funció els cònsols, varen decidir per sorteig, vist l'empitjorament de la situació a Hispània, quin dels dos col·legiats intervindria a la Península.¹⁴⁸ L'escollit fou M. Porcius Cato, enviat a la província Citerior, on la situació era més difícil. Independentment es varen escollir els dos pretors per a les dues províncies: P. Manlius actuant com a tinent del cònsol en la Citerior mentre que Ap. Claudius Neró com a pretor a la Ulterior.¹⁴⁹

5.2 Cato a Hispània.

5.2.1 Preparatiu i inici de la campanya.

Cato dirigeix un exèrcit consular format per dues legions, contingents d'aliats itàlics i vint-i-cinc naus de guerra. A aquestes forces s'uneixen els exèrcits pretorials acantonats a la Península. Tenint en compte que cada pretor comptava amb una legió romana més reforços de tropes aliades, en total l'exèrcit sota les ordres de Cato rondaria els 52.000 o 70.000

---

¹⁴⁵ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 95.

¹⁴⁶ Livi. XXXIII. 25. 9.

¹⁴⁷ Livi. XXXIII. 25. 1-2-3-4-5. Livi XXXIII. 26.1.

¹⁴⁸ Livi. XXXIII. 43. 2-3.

¹⁴⁹ Livi. XXXIII. 43. 5-6.

homes.¹⁵⁰Tanmateix, per Josep Maria Nolla l'exèrcit del cònsol estaria format per 20.000 homes, doncs la resta estarien dividits entre els pretors.¹⁵¹

Per altra banda, Martínez Gázquez és més precís a l'hora de descriure els contingents romans a la península. Des del 197 a.C. operaven a Hispània 8.000 soldats d'infanteria i 400 de cavalleria assignats als pretors. A aquestes forces se li unirien, el 196 a.C., dues legions, 4.000 soldats d'infanteria i 300 de cavalleria. El 195 a.C. es completarien amb un exèrcit consular. Aquest estava format per dues legions, 15.000 aliats, 800 genets i vint-i-cinc naus, més 200 genets i 2.000 infants per cada un dels pretors que acompanyarien al cònsol. En total un exèrcit de 50.000 homes.¹⁵²

Sortint des del Port de Luna, Itàlia, Cató va rodejar el Golf de Lleó fins a desembarcar a *Emporion*, ciutat amiga situada al golf de roses, a la costa catalana. Tanmateix, prèviament es va veure obligat a entrar en combat a la ciutat grega de *Rhode*, al mateix golf, per fer front a un grup de rebels que s'havien fet forts en la ciutat.¹⁵³ Existeix el debat sobre la postura de la ciutat grega respecte al conflicte, si s'hauria aliat amb els rebels, o al contrari, aquests s'haurien apoderat de la ciutat. Seguint aquesta segona hipòtesi, alguns defensen que els rebels s'haurien fet forts en un *castella* als afores de la ciutat, concretament al Puig Rom.¹⁵⁴ Mentre d'altres, com Nolla, defensen que els indígenes s'haurien atrinxerat a la mateixa acrópolis de la ciutat de *Rhode*.¹⁵⁵ El cas és que Cató va expulsar els enemics de la fortificació i va prosseguir el seu camí fins a *Emporion*:

*“Ad diem, quamedixerat, convenerunt. Inde Rhodam ventum, et praesidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiectum. Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum. Ibi copiae omnes praetersocios navales in terram expositae.”*¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 99.

¹⁵¹ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 151

¹⁵² Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 173.

¹⁵³ Livi. XXXIV. 8. 4-9.

¹⁵⁴ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 173.

¹⁵⁵ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 151.

¹⁵⁶ Livi XXXIV. 8. 6-7.

A la ciutat grega establí el campament provisional als afores de la Neàpolis, sota la posterior ciutat romana.¹⁵⁷ En aquest campament rebé els emissaris de Bilistages,¹⁵⁸ règul dels ilergets, que sol·licitava ajuda al cònsol davant les hostilitats veïnes per les seves postures pro-romanes. Tot i les promeses, Cató féu embarcar tropes romanes davant dels emissaris ilergets per, tot seguit, fer-les desembarcar en marxar aquests. La resposta a aquest fet s'explica per la voluntat de Cató de no dividir les seves forces.¹⁵⁹

5.2.2 Època de la campanya catoniana.

Un fet important i a tenir en compte és l'època en què Cató arribà a la Península. Segons sembla, diferents assumptes, com l'abolició de la Llei Oppia, haurien retingut el cònsol a Roma més temps del previst. Per aquest motiu, interpretant els textos de Livi, hem de buscar la seva arribada en l'època de la collita, el juny.

“Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis Hispani haberant; itaque redemptoribus vetitis frumentum parare ac Romam dimissis “bellum” inquit.”¹⁶⁰

Aquest fet és clau per entendre la política de Cató en sòl hispà, seguint la màxima del fet que la guerra s'ha d'alimentar de la guerra, abastint-se sobre el terreny. En aquesta línia, es deslliurà dels especuladors i proveïdors de gra i els envià de retorn a Roma.

5.2.3 Els campaments.

Cató va establir dos campaments: el primer sota l'actual ciutat romana¹⁶¹, des d'on començà a preparar les seves tropes amb un dur entrenament. Aquest consistia en petites escaramusses fora del campament durant la nit, per tal d'afeblir la moral de l'enemic i espoliar el territori.¹⁶² En marxar hi deixà una petita guarnició que esdevindria permanent, fins i tot després de la pacificació de la península, on desembarcaven les tropes que es dirigien a la conquesta de l'interior peninsular.

---

¹⁵⁷ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 155.

¹⁵⁸ Livi XXXIV. 11. 2.

¹⁵⁹ Livi XXXIV. 12. 5-8.

¹⁶⁰ Livi XXXIV. 9 -12.

¹⁶¹ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 155.

¹⁶² Livi XXXIV. 13. 2-3.

El segon campament és l'anomenat com *castra hibernae* o el campament de guerra. Des d'aquest va iniciar les operacions d'envergadura contra els enemics. Segons Schulten, i Nolla ho defensa, aquest s'hagué de situar més enllà dels aiguamolls que envoltaven Empúries, ja en territori enemic. Des d'aquest campament se seguiria la mateixa tàctica que abans; escaramusses nocturnes i l'espoliació dels camps indígenes, per tal de forçar-los a reunir-se i provocar el combat en camp obert.¹⁶³

Aquesta estratègia s'hauria presentat impossible amb un exèrcit poderós davant per davant del campament romà. Aquest fet dóna a entendre que en aquell moment l'exèrcit rebel no estava reunit i reforça la hipòtesi del fet que la campanya es va produir en el mes de segar. Els indígenes que conformaven les forces rebels es dedicaven a l'agricultura i era imprescindible la seva presència en les respectives comunitats en època de segar. Per tant, el més probable és que les forces enemigues s'haguessin dissolt per a complir amb les seves obligacions en el camp. Un cop acabada la temporada es tornarien a reunir per a continuar amb la campanya.¹⁶⁴ Tanmateix, les accions dels romans varen provocar que es reunissin abans.

5.2.4 La batalla d'Empúries.

La batalla tingué lloc als afores d'Empúries, a unes 10 o 11 milles, probablement en l'actual zona de Ventalló, Viladamat, la Tallada o Verges.¹⁶⁵ En conseqüència de la política empresa pel cònsol, aquest finalment va aconseguir el seu objectiu i els rebels s'organitzaren a la vora del campament romà.

Els indígenes varen reunir un exèrcit poderós de 40.000 homes.¹⁶⁶ Tot i estar en inferioritat numèrica, en camp obert la victòria era inevitable, la disciplina de l'exèrcit romà els atorgà una contundent victòria. Tot i la literatura que afegix Livi en el seu escrit, sembla que el cònsol fingí una acció de retirada per provocar la sortida enemiga del seu campament i, més tard, quan les primeres línies estaven esgotades, introduí, des de la segona, cohorts de refresc.¹⁶⁷

---

¹⁶³ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 156.

¹⁶⁴ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 156.

¹⁶⁵ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 156.

¹⁶⁶ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 174.

¹⁶⁷ Livi XXXIV. 14. 5-6. Livi XXXIV. 15. 1-2-3-4.

Amb la victòria romana s'aconsegueix la pacificació de tota la franja litoral. Cató i els Pretors que amb posterioritat governaren la Citerior només hagueren de combatre, a voltes, alguna tribu de l'interior del país, com els Bergistans.¹⁶⁸ Concretament, fou contra aquesta tribu que Cató hagué de combatre fins a tres ocasions.

5.2.5 Enderroc de les muralles.

Abans de continuar més enllà de l'Ebre, les fonts clàssiques ens indiquen que Cató va exigir a les poblacions indígenes desmantellar les seves muralles i, alhora, havien de lliurar totes les armes¹⁶⁹.

*"Cum revocati secundo quoque concilio tacuissent, uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populus in deditionem accepit."*¹⁷⁰

Aquestes mesures, si bé es deuen a la lògica d'evitar un altre aixecament, amaguen un rerefons simbòlic molt important, en tant que les muralles no només tenien una funció defensiva sinó, alhora, de cohesió i identificació social. En la mateixa línia, una de les característiques importants que identificava a la societat ibèrica era la possessió de les seves armes, la prohibició de tenir-les era sinònim de pèrdua de poder. Les mesures aplicades per Cató s'emmarcaven plenament en la nova dinàmica romana, més agressiva i que no es conformava amb els pactes personals.¹⁷¹

És difícil de provar que es duguessin a terme les ordres del cònsol. En aquest sentit, l'arqueologia troba dificultats per datar amb precisió la destrucció de les muralles i els elements defensius, preferint contextualitzar-ho en un període convuls com els primers vint anys de Roma a la Península.¹⁷² És al llarg de tot aquest període, finals del segle III i inicis del II,

---

¹⁶⁸ Nolla, J. (1984). La campanya de mp cató a empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 156.

¹⁶⁹ Livi XXXIV. 17. 5.

¹⁷⁰ Livi XXXIV. 17. 11.

¹⁷¹ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports, p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 123.

¹⁷² Nàco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218-133 aC). Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530. p. 89.

que es documenta la destrucció de nombrosos elements defensius de comunitats indígenes, per exemple les torres de defensa, atalaies, recintes defensius o *castella*, etc.

5.2.6 Cató a la província Ulterior.

Mentre Cató pacificava la Citerior, el seu legat i pretor P. Manlio combatia a la Ulterior junt amb el pretor Ap. Claudi Neró. Com que no aconseguiren acabar amb la revolta, els dos pretors es varen veure obligats a demanar ajuda al cònsol que, sortint de la província que li havia sigut assignada, anà fins a la Ulterior. Prèviament però, derrotà als bergistans.¹⁷³ Segons Gázquez, el camí seguit per Cató fins al sud fou el de la via Heràclia, que enllaçava la zona llewantina amb l'Alt Guadalquivir i, finalment, Cadis.¹⁷⁴ Al llarg del camí, totes les tribus se li varen rendir sense la necessitat d'entrar en combat.

Els Turdetans havien estat derrotats sense massa inconvenients però, amb l'ajuda dels túrduls, varen contractar 10.000 mercenaris Celtibers.¹⁷⁵ El cònsol, dubitatiu davant de les forces enemigues per la possible inferioritat numèrica, va decidir pactar amb els celtibers, oferint-los el doble de soldada que els havien pagat els turdetans, retirar-se o, per últim, fer la guerra.¹⁷⁶ Sense deixar molt clar quina de les tres ofertes agafaren, Livi narra com Cató decidí atacar els camps del seu territori, del que anomena la ciutat de Seguntia. Com veurem, aquest tema no està clar i existeix debat sobre la situació geogràfica de la dita ciutat. Fos com fos, els turdetans, vistes reduïdes les seves forces, varen decidir renovar els pactes.¹⁷⁷

5.2.7 Tornada per la Celtibèria.

Deixant el gruix de les seves forces a la Ulterior, va travessar l'interior de la Península fins a l'Ebre amb un nombre reduït d'homes. En aquesta travessia, els romans varen prendre contacte per primera vegada amb les tribus celtiberes de l'interior de la península. Seguint el recorregut, és molt probable que passes pels voltants de Numància. Es discuteixen les accions que va emprendre al llarg del camí. En relació a les accions que hem explicat que dugué a terme a l'Ulterior, se'ns presenta la problemàtica del setge de la ciutat celtibèrica de Seguntia.

---

¹⁷³ Livi XXXIV. 17. 5.

¹⁷⁴ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 74-75.

¹⁷⁵ Livi XXXIV. 17. 4.

¹⁷⁶ Livi XXXIV. 19. 4-7.

¹⁷⁷ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 103.

Alguns historiadors han optat per situar aquesta ciutat en territori celtibèric, assetjada per Cató en la seva marxa de la Ulterior. Tanmateix, Chic aposta per situar aquesta Seguntia en les proximitats del Guadalquivir, en l'actual regió gaditana de Baños de Gigonza.¹⁷⁸

Un cop arribà a la Citerior, es va trobar un nou episodi de revoltes. Els lacetans, amb l'ajuda dels suessetans, realitzaven incursions als camps de les tribus veïnes. En conseqüència, Cató es va veure obligat a entrar en combat per acabar amb les hostilitats.¹⁷⁹ Tanmateix, aquest episodi no fou l'únic que es trobà abans de retornar a Itàlia. Seguin el seu camí fins a la costa, va haver de tornar a sotmetre els bergistans. Segons sembla, un grup de bandolers s'havien apoderat de la situació i desafiaven a Roma des de la fortalesa de *castrum Bergium*.¹⁸⁰ Aquest cop les represàlies varen ser ferotges; els culpables foren executats o venuts com esclaus.¹⁸¹

5.2.8 L'obra de Cató a les províncies.

“pacata provincia vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque, quibus tum institutis locupleitor in dies provincia fuit.”¹⁸²

Aquesta frase de l'historiador pataví, ha desencadenat una de les majors problemàtiques de la historiografia romana. Com podem observar, Livi al·lega que, un cop pacificada la província, Cató va establir un impost sobre les mines de ferro i plata, mesura que va suposar l'enriquiment de la província. Certament, si tan sols féssim cas d'aquest passatge, podríem arribar a imaginar que Cató va establir una política econòmica planificada o, que si més no, va gravar, amb un impost directe i regular, l'explotació dels recursos naturals de la Península, més concretament, dels minerals. Tanmateix, les dades arqueològiques demostren que no existeix, durant aquest període, una explotació sistemàtica d'aquestes mines. D'aquesta manera, Ñaco assegura que no es pot suposar que la intervenció de Cató desencadenés una política econòmica estable:

“En consecuencia, tanto los recursos materiales como humanos de las poblaciones preexistentes, integradas en el marco físico del ámbito del poder de los magistrados, se convirtieron en potencialmente explotables. A pesar de ello, no se avanzó demasiado en la

---

¹⁷⁸ Chic, G. (1987). La campaña de Catón en la Ulterior. El caso de Seguntia. *Gades*, 15, 23-27. p. 4-5.

¹⁷⁹ Livi XXXIV. 20. 1-9.

¹⁸⁰ Livi XXXIV. 21. 1-6.

¹⁸¹ Livi XXXIV. 21. 6.

¹⁸² Livi XXXIV. 21. 7.

consideración de estas dos provinciae como lugar de aplicación de un régimen de explotación fiscal racionalizado y regular, de la misma forma en que posiblemente se empezara a aplicar en otras provinciae ya existentes (Sicilia y Cerdeña).¹⁸³

L'autor al·lega que, de fet, no és fins a l'època d'August que s'estableix una organització de les contribucions de les províncies d'Hispania.¹⁸⁴

En segon terme, també es posa en dubte l'eficàcia de la seva intervenció militar. Segons la historiografia clàssica, a Cató se li atribueix el mèrit d'haver pacificat la Península. En certa mesura, aquesta afirmació és certa, ja que a partir del 194 a.C. tota la franja litoral resta ben pacificada i no tornarà a protagonitzar cap aixecament en contra del poder Romà. No obstant això, es produiran algunes insurreccions al rerepaís, en aquells indrets on les comunitats no havien participat en la batalla d'Empúries.¹⁸⁵

Tanmateix, que el territori estrictament ibèric quedés pacificat, no significa que el cònsol aportés una política nova o pacífiques el territori de manera distinta. Suposem que les seves formes no distaren en quasi res de la dels seus predecessors. En aquest sentit, a tall de conclusió, podem afegir les paraules de Roldán i de Wulff:

“así, Catón, más que un hito en la historia de la conquista romana de Hispania, solo representa a lo sumo el paradigma de la pobre y brutal política que, tras la segunda Guerra Púnica, aplicó el Estado romano en el ámbito provincial. [...] En Catón se descubre sólo una personalidad reaccionaria y autoritaria que, bajo el principio de la grandeza romana, utiliza un gigantesco aparato bélico para lograr victorias militares y sustanciosos botines de guerra.”¹⁸⁶

---

¹⁸³ Aguilar, M. A., i Ñaco, A. (1997). Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica: apuntes para una discusión. II. 195-171 aC: algunos textos polémicos. *Habis*, 28, 71-86. p. 73.

¹⁸⁴ Aguilar, M. A., i Ñaco, A. (1997). Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica: apuntes para una discusión. II. 195-171 aC: algunos textos polémicos. *Habis*, 28, 71-86. p. 73.

¹⁸⁵ Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157. p. 157.

¹⁸⁶ Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL. p. 104-105.

5.3 La figura de Cató.

Marc Porci Cató, és un dels personatges de l'antiga Roma que ha fet vessar més tinta. Rep importància ja des de l'antiguitat i són la gran majoria els escriptors clàssics que, en un passatge o l'altre, han tractat la vida del cònsol. Per la seva importància en destaquen dos: Plutarc i Corneli Nepont,¹⁸⁷ que escrigueren una biografia sobre el personatge en qüestió.

La figura del cònsol rep atenció per diferents motius però, per sobre dels altres, en destaquen dos: la seva personalitat i ser un *homo novus*. Certament, Marc Porci Cató ha passat a la història per ser un fervent patriota romà, amant de les tradicions de la seva ciutat: l'agricultura i la guerra; i per posicionar-se radicalment en contra als aires de la cultura hel·lenística que entrava a Roma. Considerava els seus costums perjudicials pels romans, a favor del luxe i el materialisme. Ben el contrari, Cató donava exemple d'una vida austera i mai se'l va poder culpar de corrupte o malversador.¹⁸⁸ Respecte a la seva activitat militar, participà activament a la Segona Guerra Púnica i tingué protagonisme durant la batalla del llac Metaure.

Pel que fa la política, com hem comentat, Cató fou un *homo novus*, és a dir, cap familiar anterior a ell havia ostentat una magistratura. Tanmateix, les seves habilitats oratòries el dugueren a guanyar-se fama en els judicis del fòrum. D'aquesta manera als 30 anys (204 a.C.) fou escollit *quaestor* de la província de Sicília.¹⁸⁹ Sis anys més tard, aconseguí ser escollit com a pretor per a les illes de Còrsega i Sardenya; on destacà per fer fora als especuladors i promoure la llei *Porcia*, en contra dels abusos de l'oligarquia. Tanmateix, no accedeix al consolat fins al 195 a.C., després de perdre unes eleccions. Des del càrrec de cònsol protagonitzarà la ja comentada campanya a Hispània. Finalment, la seva vida política acabarà amb la censura (184 a.C.), emprenent la reforma dels costums segons els seus ideals. En aquest sentit, va reformar tots els aspectes de la vida romana, guanyant-se el sobrenom de "Censor".¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 13.

¹⁸⁸ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 18.

¹⁸⁹ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 14.

¹⁹⁰ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 14.

De la seva activitat senatorial destaquen les eternes disputes amb la *gens* Cornelia, doncs, s'enfrontaven l'arquetip del conservadorisme i el romà antic contra els aires renovats i introductors de noves costums com els Escipions.

Respecte a l'activitat literària, Cató destaca per a publicar diferents obres. Entre les més famoses tenim el tractat conegut com a *De agrí cultura*,¹⁹¹ on narra tots els seus coneixements sobre la vida al camp, recordem que fou un latifundista que treballà tota la vida les terres heretades del seu pare; i els *Orígenes*, on explica la seva llarga carrera política, la campanya d'Hispania i els altres fets destacats. La major part dels escriptors clàssics es basaren en aquesta obra per escriure els seus relats sobre els fets succeïts a Hispania durant els primers anys del segle II a.C.

---

¹⁹¹ Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona. p. 19.

6. Conclusions.

Arran de les característiques que presenta el Treball Final de Grau ens vàrem veure obligats a acotar cronològicament el nostre treball. En aquest sentit, decidirem limitar l'estudi en un període cronològic concret i que es pogués diferenciar bé de la resta. Resultat d'aquesta pràctica, fou la síntesi sobre la primera fase de la intervenció romana a la Península, compresa entre els anys 218 – 195 a.C. Aquesta fase, tot i no suposar grans canvis en l'àmbit administratiu, es diferencia de la resta per l'alta activitat bèl·lica que es desenvolupa en territori hispà. L'inici del període es dona amb l'arribada de Roma en el context de la Segona Guerra Púnica i finalitza amb la sufocació de les revoltes per part de Cató. En aquesta línia, podríem perioditzar, encara més, aquesta etapa. Per una banda tindríem els dotze anys que dura el conflicte entre les dues potències estrangeres en sòl hispà i, per l'altre, identifiquem un període en el qual Roma, sense seguir una política clara ni planificada, opta per quedar-se a la Península, obligada, en conseqüència, a fer front a nombrosos aixecaments. Així doncs, correspon a aquest apartat extreure conclusions d'aquestes dues etapes que es produïren durant el període de més conflagració.

La **primera fase** comprèn els esdeveniments ocasionats durant la Segona Guerra Púnica a Hispània (218 – 206 a.C.). Durant aquests dotze anys, les dues potències batallaren al llarg de tot el territori peninsular, desencadenant forts canvis en les comunitats autòctones del territori. Per tal de mantenir la seva independència, aquestes es veieren obligades a combatre tant en un bàndol com en l'altre, tot canviant sovint d'aliats. Segons Vivo, el conflicte tingué fortes implicacions demogràfiques, ates el nombre d'encontres violents, les captures i l'esclavitud d'un gran nombre de presoners.¹⁹² En aquest punt, la política senatorial romana respecte de la Península presentà nombroses improvisacions, enteses com a lògiques en un període de màxima complexitat, com és el cas de la guerra anníbalica. En aquest sentit, observem l'enviament a la Península de generals amb *imperium* procònsol però *sine magistratu* i essent escollits, en algunes ocasions, pels *concilium plebis*, cas il·lustre el d'Escipió l'africà, que no tenia l'edat suficient per ostentar una magistratura. El desenllaç del conflicte amb victòria romana (202 a.C.) deixarà a Roma com a única potència hegemònica de la mediterrània central i occidental. En aquest punt, la ciutat llatina es veu amb l'oportunitat d'estendre el seu control sobre nous territoris, exemple el d'Hispània.

---

¹⁹² Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d'Història i Història de l'art. p. 178.

La **segona fase** compren el període que va entre l'expulsió cartaginesa de la Península i la sufocació de la revolta per part de Cató (206 – 195 a.C.). Hem decidit diferenciar-la de l'anterior perquè presenta suficients divergències per fer-ho. Correspon a aquest període la decisió presa per Roma de quedar-se a la Península. En aquesta resolució hi prenen part nombrosos factors, entre els que creiem destacats els econòmics. En aquest sentit, els recursos naturals de la Península oferien una oportunitat de riquesa per a Roma que, tanmateix, no explotà, en un inici, de manera planificada.

El període destaca per la ineficàcia de la política romana que, per diferents motius, no regularitza la seva situació en la Península. Tanmateix, empès per la pressió de les *gens* més influents de Roma, i sobretot de la Cornelia, el senat decideix mantenir el control militar a Hispània. En aquest sentit, delega la seva capacitat de decisió en mans dels generals que, per altra banda, no ostenten cap magistratura, ans el contrari, són personatges privats als quals se'ls concedeix *imperium*. L'elecció d'aquests continua essent notablement inusual, deixada en mans del *concilium plebis* que, a part, decideix prorrogar el seu poder.

De la mateixa manera que el senat, la política seguida pels generals dista molt de seguir una línia concreta. En aquest sentit, no emprenen campanyes planificades de conquesta de nous territoris o enclaus estratègics. Ans el contrari, emprenen una política d'atacs puntuals i exaccions contra diferents comunitats, independentment quina sigui la seva posició. En aquest sentit s'ha demostrat que durant aquesta etapa no existeixen *praesidia* permanents o amb una voluntat clara de control del territori. Per tan, l'explicació rau en la voluntat indiscriminada de riquesa i fama. Com hem vist, en la societat romana existien certs atributs que tant sols es podien aconseguir mitjançant la guerra. Fruit d'aquesta, els generals es guanyaven el reconeixement de la resta i rellevància en el *Cursus honorum*, amb la consecució de magistratures importants.

A causa d'aquesta pressió als pobles indígenes, es produïren continuats aixecaments, destacant per la seva importància el del 197 a.C. coincidint amb la provincialització dels territoris hispans. A aquesta revolta, Roma va reaccionar amb l'enviament d'un dels dos cònsols de l'any 195, que respongué de manera indiscriminada contra els pobles aixecats. La seva actuació no va distar de la dels seus predecessors, tot i que aquest cop s'aconseguia la pacificació absoluta del territori ibèric.

Alhora, l'establiment de dues províncies només suposà la regularització de l'estatut dels comandants enviats a la Península. En aquest sentit, deixen de ser *privatus cum imperio* per esdevenir pretors, és a dir, magistrats electes. Cal recordar que les dues províncies només

agafen un sentit territorial definitiu com a circumscripció administrativa amb August i l'establiment de l'imperi. Per aquest motiu, no podem avançar que el 197 a.C. es produís cap canvi significatiu a Hispània des del punt de vista polític i administratiu. El paper dels pretors no va distar en absolut al dels seus precedents i es continuà, una vegada i una altra, amb la pressió a les comunitats indígenes a través de la signatura de tractats bilaterals, les *deditiones*, obligant-los a contribuir a tributs de pagament i efectius militars.

A tall general, podem concloure que, els primers vint anys de Roma en la Península es caracteritzen per una elevada activitat militar que no finalitza, en el territori ibèric, fins a la sufocació per part de Cató. Aquests vint anys destaquen per la nul·la planificació de Roma i la improvisació política.

Tenim nombroses evidències arqueològiques que contextualitzem amb aquest període convuls d'enorme activitat bèl·lica. D'aquesta manera, apareixen, al llarg d'aquests vint anys, nombroses destruccions i abandonaments d'enclaus i *oppida* indígenes importants. Per exemple, a finals del s. III i inicis del segle II a.C., es documenta la destrucció de nombrosos establiments ibèrics de caràcter defensiu: torres, atalaies, recintes defensius o *castellà*.¹⁹³Alhora, es documenta la destrucció i abandonament d'alguns jaciments de capitals, que deixen d'exercir un paper vertebrador en un territori polític concret, exemples importants són el Puig de st. Andreu d'Ullastret i illa d'en Reixach o Castellet de Banyoles.¹⁹⁴

---

¹⁹³ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. En Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 125.

¹⁹⁴ Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. En Toni Nàco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530. p. 125.

7. Bibliografía.

- Aguilar, M. A., i Ñaco, A. (1997). Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica: apuntes para una discusión. II. 195-171 aC: algunos textos polémicos. *Habis*, 28, 71-86.
- Aranegui, C. (2004). *Sagunto. Oppidum, emporio y municipio romano*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Barceló, P. (2011). Otra vez el tratado de Asdrúbal: hipótesis y evidencias. *Grupo de investigación Històrica Potestas. Mainake*, XXXII, 407 – 417.
- Bendala Galán, M. (2015). *“Hijos del rayo” Los Barca y el dominio cartaginés en Hispania*. Madrid: Trébede Ediciones.
- Cadiou, F. (2008). *Hibera in terra miles. Les armées romaines et la conquête de l’Hispanie sous la République. (218 – 45 av. J.-C.)*. Madrid: Casa de Velázquez.
- Champion, C.B. (2014). El imperialismo romano ¿Bellum lustum o pillaje agresivo? *Desperta Ferro: Especiales*, 6, 42-49.
- Chic, G. (1987). La campaña de Catón en la Ulterior. El caso de Seguntia. *Gades*, 15, 23-27. p. 4-5.
- Díaz, A. (2014). La creación del sistema provincial romano y su aplicación durante la república. *La Administración de las Provincias en el Imperio Romano*, 13, 13-48.
- Domínguez, A. J. (2011). Sagunto, el emporion de Arse, punto de fricción entre las políticas de Roma y Cartago en la península Ibérica. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 38, 395-417.
- Eckstein, A. M. (2009). *Mediterranean Anarchy, interstate war, and the rise of Rome*. California: University of California Press.
- Goldsworthy, A. (2005). *Grandes generales del ejército romano. Campañas, estrategias y tácticas*. Barcelona: Ariel.
- Gozalbes, E. i González, I. (2007). Visiones de la romanización de Hispania (1887-1960). *Iberia: Revista de la Antigüedad*, 10, 37-48.
- Harris, W. (1989). *Guerra e imperialismo en la Roma republicana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España.
- López, J. (2000). Las ciudades fenicias occidentales durante la Segunda Guerra romano-cartaginesa. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d’Educació i Cultura. p. 51– 63.

Mata, C. (2000). La Segunda Guerra Púnica y su incidencia en los pueblos indígenas de la costa mediterránea peninsular. Benjamí Costa i Jordi H. Fernández (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. p. 27 – 51.

Martínez Gázquez, J. (1992). *La campaña de Catón en Hispania*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona.

Morillo, Á., Cadiou, F. i Hourcade, D. (2003). *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto: (espacios urbanos y rurales, municipales y provinciales)*. Madrid: Casa de Velázquez.

Nicolet, C. (1984). *Roma y la conquista del mundo mediterráneo, 264 – 27 a. de J.C.: La génesis de un imperio*. Barcelona: Editorial Labor, S.A.

Nolla, J. (1984). La campanya de Cató a Empúries. *Revista de Girona*, 108, 150-157.

Noguera, J., Ble, E. i Valdés, P. (2013). *La Segona Guerra Púnica al nord-est d'Ibèria: una revisió necessària*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia.

Noguera, J. (2008). Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro. *Archivo español de arqueología*, 81, 31-48.

Ñaco, A. (2006). Una historia de la primera fase de la intervención romana en Hispania (218-133 aC). Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 81-103, BAR International Series 1530.

Ñaco, T. (2006). Bellum se ipsum alet: La guerra como dinámica fiscal autosostenible en la República. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 95-105.

Ñaco, T. (2010). La presión fiscal romana durante las primeras décadas de la conquista de Hispania (218-171 aC): un modelo a debate. *Studia Historica: Historia Antigua*, 17, 321-369.

Olesti, O. (2006). El control de los territorios del Nordeste Peninsular (218-100 aC): un modelo a debate. Toni Ñaco i Isaías Arrayás (ed.), *War and territory in the Roman world: Guerra y territorio en el mundo romano*. Oxford: British Archaeological Reports. p. 119-149, BAR International Series 1530.

Pina Polo, F. (2006). El imperialismo Romano en la primera mitad del siglo II aC. Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 27-35.

Pina Polo, F. (2006). Imperialismo y estrategia militar en la conquista de Hispania citerior (218-153 aC). Francisco Burillo Mazota (ed.), *Segeda y su contexto histórico: Entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC): homenaje a Antonio Beltrán Martínez*. Mara: Fundación Segeda - Centro de Estudios Celtibéricos de Segeda. p. 71-81.

- Pitillas, E. (2015). *La diplomacia romana de época republicana*. Madrid: Libros Pórtico.
- Quesada, F. (2015). La Batalla de " Baecula" en el contexto de los ejércitos, la táctica y la estrategia de mediados de la Segunda Guerra Púnica: una acción de retaguardia reñida. Juan P. Bellón, Arturo Ruíz, Manuel Molinos, Carmen Rueda i Francisco Gómez (eds.), *La Segunda Guerra Púnica en la península ibérica: Baecula: arqueología de una batalla*. Jaen: Universidad de Jaen. p. 601-620.
- Richardson, J. S. (1994). *Hispania y los romanos*. Madrid: Crítica.
- Richardson, J. S. (1986). *Hispaniae. Spain and the Development of Roman Imperialism, 218-82 BC*. Cambridge: Cambridge University press.
- Roldán, J. (1981). *La república romana*. Madrid: Cátedra.
- Roldán, J. (1994). *El imperialismo romano: Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 aC)*. Madrid: Síntesis.
- Roldán, J. i Wulff, F. (2001). *Citerior y ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Madrid: Ediciones AKAL.
- Salinas, M. (1995). *El gobierno de las provincias hispanas durante la república romana (218-27 aC)*. Salamanca: Universidad de Salamanca Ediciones.
- Sánchez, E. i Pérez, A. (2013). ¿Entre la espada y la pared?: Las gentes de Iberia en la contienda púnico-romana. *Desperta Ferro: Antigua y medieval* 17, 32-36.
- Sanmartí, J. i Santacana, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- Vivo i Llorca, J. (2015). *Les societats ibèriques de la Hispània Citerior els primers anys de romanització (218 – 133 a.C.)*. Girona: Universitat de Girona. Departament d'Història i Història de l'art.

